Ι. Ν. ΔΑΜΠΑΣΗ

Η ΙΑΤΡΙΚΗ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΟΣ ΠΑΡΑ ΜΕΝΩΝΙ

Ἡ τοῦ ἰατροῦ Μένωνος, μαθητοῦ τοῦ Ἀριστοτέλους (384—322 π. Χ.), ἀκμάσαντος κατὰ τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ Δ' π. Χ. αἰῶνος, ἱστορικὴ συγγραφή, ἀποκαλουμένη «Μενώνεια», ὡς τοῦτο ἐκ τοῦ Πλουτάρχου (πρῶτον ἥμισυ Β' μ. Χ. αἰῶνος) [1] καὶ τοῦ Γαληνοῦ (δεύτερον ἥμισυ Β' μ. Χ. αἰῶνος) [2], πληροφορούμεθα, ἐθεωρεῖτο ἀπολεσθεῖσα ἀπὸ τοῦ Γ' μ. Χ. αἰῶνος, μέχρι τῆς ἐν ἔτει 1891 ὑπὸ τοῦ Kenyon ἀνευρέσεως ἐν Αἰγύπτῳ παπύρου, χρονολογίας τῶν μέσων περίπου τοῦ Β' μ. Χ. αἰῶνος, παραχωρηθέντος εἰς τὸ Βρεττανικὸν Μουσεῖον. Τούτου ἡ δημοσίευσις τῷ 1893 ὑπὸ τοῦ Diels καὶ ὑπὸ τὸν τίτλον «Anonymi Londinensis ex Aristotelis iatricis Menonis et aliis medicis eclogae» [3] ἐχαιρετίσθη ὡς σημαντικὸν τῆς ἰατρικῆς γραμματείας ἀπόκτημα.

Ὁ Ἀνώνυμος συγγραφεὺς τοῦ ἐν λόγῳ παπύρου, πιθανῶς σπουδαστής, κρατῶν σημειώσεις μαθημάτων, ἢ δοξογράφος, συλλέγων περιλήψεις δοξῶν, ἀνήκει εἰς τὴν ἐκλεκτικὴν—μεθοδικὴν σχολὴν [4]· δι' ὃ καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ

---

1) Πλούταρχος: Καὶ μὴν ἔν γε τοῖς Μενωνείοις σημεῖον ἡπατικοῦ πάθους ἀναγέγραπται τὸ τοὺς κατοικιδίους μῦς ἐπιμελῶς παραφυλάττειν καὶ διώκειν, ὃ νῦν οὐδαμοῦ γενόμενον ὁρᾶται. (Συμποσιακῶν Προβλημάτων Η', Θ', 733b—f, Dubner. Ed. Firmin—Didot Parisiis, 1877).

2) Γαληνός: Ὥσπερ γε πάλιν εἰ τὰς τῶν παλαιῶν ἰατρῶν δόξας ἐθέλοις ἱστορῆσαι, παρεστί σοι τὰ τῆς ἰατρικῆς συναγωγῆς ἀναγνῶναι βίβλους, ἐπιγεγραμμένας μὲν Ἀριστοτέλει, ὁμολογουμένας δὲ ὑπὸ τοῦ Μένωνος, ὃς ἦν μαθητὴς αὐτοῦ, γεγράφθαι· δι' ὃ καὶ Μενώνεια προσαγορεύουσιν ἔνιοι ταυτὶ τὰ βιβλία. Δῆλον δὲ ὅτι καὶ ὁ Μένων ἐκεῖνος, ἀναζητήσας ἐπιμελῶς τὰ διασῳζόμενα κατ' αὐτὸν ἔτι τῶν παλαιῶν ἰατρῶν βιβλία, τὰς δόξας αὐτῶν ἐκεῖθεν ἀνελέξατο. Τῶν δ' ἤδη διεφθαρμένων παντάπασιν, ἢ σῳζομένων μέν, οὐ θεωρηθέντων δ' αὐτῷ, τὰς γνώμας οὐκ ἠδύνατο γράψαι. (Ὑπόμνημα εἰς τὸ Ἱπποκράτους περὶ Φύσιος Ἀνθρώπου Α', τόμ. 15, σ. 25—26, Kühn. Ed. Cnoblochii. Lipsiae. 1828).

3) Sarton, G.: Introduction to the History of Science, vol. I. p. 146. Ed. Carnegie Institution of Washington, 1953.

4) Προκειμένου περὶ μεθοδικῶν, ἰδοὺ αἱ ἀπόψεις τῶν Γαληνοῦ: Εἰ γὰρ ἐξ ἀτόμου καὶ τοῦ κενοῦ κατὰ τὸν Ἐπικούρου τε καὶ Δημοκρίτου λόγον συνεστήκει τὰ πάντα, ἢ ἔκ τινων ὄγκων κατὰ τὸν ἰατρὸν Ἀσκληπιάδην (πρῶτον ἥμισυ Α' π. Χ. αἰῶνος)· καὶ γὰρ οὗτος ἀλλάξας τὰ ὀνόματα μόνον καὶ ἀντὶ μὲν τῶν ἀτόμων τοὺς ὄγκους, ἀντὶ δὲ τοῦ κενοῦ τοὺς πόρους λέγων τὴν αὐτὴν ἐκείνοις τῶν ὄντων οὐσίαν εἶναι βουλόμενος. (Πρὸς Πίσωνα περὶ Θηριακῆς, τόμ. 14, σ. 250, Kühn), Σέξτου Ἐμπειρικοῦ (δεύτερον ἥμισυ Β' μ. Χ. αἰῶνος): Οὕτω γοῦν τρισὶν ὑποθέσεσι κεχρῆσθαί φαμεν τὸν Ἀσκληπιάδην εἰς κατασκευὴν τῆς τὸν πυρετὸν ἐμποιούσης ἐνστάσεως, μιᾷ μὲν ὅτι νοητοί τινες εἰσὶν ἐν ἡμῖν πόροι, μεγέθει διαφέροντες ἀλλήλων, δευτέρᾳ δὲ ὅτι πάντοθεν ὑγροῦ μέρη καὶ πνεύματος ἐκ λόγῳ θεωρητῶν ὄγκων συνη-

ἐνομίσθη προελθὸν ἐκ τῶν ἔργων Σωρανοῦ τοῦ Ἐφεσίου (δεύτερον ἥμισυ Α' μ. Χ. αἰῶνος) ἢ ἐκ τῶν «Ἀρεσκόντων» Ἀλεξάνδρου τοῦ Φιλαλήθους (πρῶτον ἥμισυ Α' μ. Χ. αἰῶνος) [5].

Ἡ συγγραφὴ αὕτη τοῦ Ἀνωνύμου, πηγὴ ἀξιόλογος πληροφοριῶν ἐπὶ τῶν ἐπικρατησασῶν ἀντιλήψεων διὰ τὸ ἔργον ἀκμασάντων ἰατρῶν καὶ φιλοσόφων—ἰατρῶν ἀπὸ τοῦ Ε' π. Χ. μέχρι τοῦ Β' μ. Χ. αἰῶνος, ὄχι μόνον γνωστῶν, ἀλλὰ καί τινων ἀγνώστων ἀκόμη [6], δύναται νὰ ὑποδιαιρεθῇ εἰς τρία μέρη· 1ον I—IV, 25 : ὁρισμοί, 2ον IV, 27—XXI, 9 : αἰτιολογία τῶν νόσων, κατὰ τὰς ὑποθέσεις τῶν ἐν αὐτῇ μνημονευομένων ἰατρῶν καὶ φιλοσόφων—ἰατρῶν, καὶ 3ον XXI, 9—XXXIX, 32 : ἀνάπτυξις τῆς φυσιολογίας μετὰ τὸ 300 π. Χ., ἀπὸ Ἡροφίλου καὶ Ἐρασιστράτου μέχρις Ἀλεξάνδρου τοῦ Φιλαλήθους καὶ Ἀσκληπιάδου τοῦ Βιθυνοῦ [7].

Οἱ ὁρισμοὶ τοῦ πρώτου μέρους, περὶ διαθέσεων δυνάμεως (ζωτικῆς, σωματικῆς καὶ ψυχικῆς), πάθους (σωματικοῦ καὶ ψυχικοῦ) καὶ ψυχῆς (ἐν τῷ σώματι κατεσπαρμένης, λογιστικοῦ μέρους καὶ ἐντρεχείας), κατὰ τὴν τεχνολογίαν τῶν ἀρχαίων, ὡς λέγει καὶ εἰς ἣν ἀκολουθεῖ, ἐπίσης περὶ παθῶν τῆς ψυχῆς (ἡδονή, ἐπιθυμία, φόβος, λύπη) καὶ τῶν διαφορῶν μεταξὺ νοσήματος καὶ ἀρρωστήματος, νόσου καὶ ἀρρωστίας, κατὰ τὰς ἀπόψεις τῶν Στωϊκῶν [8], εἶναι συγκεχυμένοι καί, προφανῶς, δὲν ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ Μένωνος. Εἰς τὸ δεύτερον μέρος, τὰ κυρίως Μενώνεια, αἱ δόξαι γνωστῶν ἰατρῶν καὶ φιλοσόφων—ἰατρῶν, ἀκμασάντων κατὰ

ράνισται δι' αἰῶνος ἀνηρεμήτων, τρίτῃ δὲ ὅτι ἀδιάλειπτοί τινες εἰς τὸ ἐκτὸς ἡμῶν ἀποφοραὶ γίνονται, ποτὲ μὲν πλείους ποτὲ δὲ ἐλάττους πρὸς τὴν ἑστηκυῖαν περίστασιν. (Πρὸς Μαθηματικούς, β:βλ. γ', παράγρ. 5, Bury. Ed. Heinemaun. London, 1961) καὶ Καιλίου Αὐρηλιανοῦ (δεύτερον ἥμισυ Ε' μ. Χ. αἰῶνος), ἑπομένου εἰς τὰς θεωρίας Θεμίσωνος τοῦ Λαοδικέως (μέσα Α' π. Χ. αἰῶνος), τοῦ προαγαγόντος καὶ συστηματοποιήσαντος τὴν μεθοδικὴν αἵρεσιν τοῦ διδασκάλου του Ἀσκληπιάδου διὰ τῆς ἑρμηνείας τῆς προκλήσεως τῶν νόσων ἐκ καταστάσεων στεγνώσεως, λόγῳ συστολῆς τῶν πόρων, ῥύσεως, λόγῳ διαστολῆς αὐτῶν, καὶ τοῦ μεμιγμένου (status strictus, status laxus, status mixtus). (Drabkin, J. : Caelius Aurelianus, on Acute and Chronic Diseases, Introduction, p. XIX. Ed. University of Chicago Press, 1950). Καί, αἱ τοιαῦται μηχανικαὶ ἀπόψεις ἀντιτίθενται εἰς τὴν περὶ χυμῶν θεωρίαν (αἵματος, φλέγματος, ξανθῆς καὶ μελαίνης χολῆς) τοῦ Ἱπποκράτους.

5) Jones. W. : The Medical Writings of Anonymus Londinensis, p. 7. 14. Ed. University Press, Cambridge, 1947.

6) Δάμπασης, Ι. Ν. : Οἱ παρὰ Μένωνι ἀπαντώμενοι Ἄγνωστοι Ἰατροί. «Ἰατρικὰ Χρονικά», 4 : 3, 1964.

7) Jones, W. : Ibid., p. 1.

8) Περὶ τῶν ἀπόψεων Ζήνωνος τοῦ Κιτιέως, ἡγέτου τῶν Στωϊκῶν, ὅρα Δάμπασην, Ι. Ν. : Οἱ Κύπριοι Ἰατροί. «Ἑλληνικὴ Ἰατρική», 35 : 7, 1966.

τοὺς Ε' [9] καὶ Δ' π. Χ. αἰῶνας [10], ὡς καὶ ἀγνώστων [11], πιθανῶς κατὰ τὸν Δ' π. Χ. αἰῶνα ἀκμασάντων καὶ αὐτῶν, καταχωρίζονται. Ἐν τοῖς ἐξιτήλοις στίχοις τοῦ δευτέρου τούτου μέρους, τοῖς παρατηρουμένοις εἴς τινας παραγράφους, πιθανῶς ν' ἀνεγράφοντο οἱ Διοκλῆς ὁ Καρύστιος καὶ Πραξαγόρας ὁ Κῷος, ἀμφότεροι διάσημοι ἰατροὶ τοῦ Δ' π. Χ. αἰῶνος, διὰ τὴν παράλειψιν τῶν ὁποίων ὁ Jones ἀπορεῖ [12]. Εἰς τὸ τρίτον μέρος, ἀποτελούμενον ἐκ προσθηκῶν τῶν μεταγενεστέρων τοῦ Μένωνος διδασκάλων, παρατηρεῖται σαφὴς ἡ ἐπήρεια τῆς μεθοδικῆς αἱρέσεως.

Ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ συχνάκις τοὺς εἰδικοὺς ἐπικαλούμενος, ὡς Συέννεσιν τὸν Κυπριώτην, Πόλυβον τὸν Ἱπποκρατικὸν καὶ Διογένην τὸν Ἀπολλωνιάτην [13], ἀνέθεσεν εἰς τὸν μαθητήν του Μένωνα, ὡς ἰατρόν, τὴν ἀνθολόγησιν δοξασιῶν προγενεστέρων καὶ συγχρόνων αὐτοῦ ἰατρῶν καὶ φιλοσόφων ἰατρῶν· δι' ὃ καὶ ὁ Γαληνός, ὡς εἴδομεν, χαρακτηρίζει «τὰς τῆς ἰατρικῆς συναγωγῆς βίβλους, ἐπιγεγραμμένας μὲν Ἀριστοτέλει, ὁμολογουμένας δὲ ὑπὸ τοῦ Μένωνος γεγράφθαι». Καί, ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει τοῦ παπύρου τοῦ Ἀνωνύμου, περιλαμβάνοντι τὰ ὑπὸ τοῦ Μένωνος γραφέντα, ἀναφέρονται μᾶλλον περιληπτικῶς ὡρισμέναι περὶ ἰατρικῆς ἀπόψεις τοῦ Πλάτωνος, ὡς ἡ Ἀριστοτελικὴ σχολὴ ἐδέχετο ταύτας καὶ ἡ διδασκαλία τῶν μετέπειτα ἰατρῶν πιθανῶς ἐτροποποίησεν.

Ὁ Πλάτων (427—347 π. Χ.) ἠρύσθη τὸ ὑλικὸν τοῦ Τιμαίου, ἐν ᾧ κυρίως αἱ ἰατρικαὶ γνώσεις καὶ ὑποθέσεις αὐτοῦ ἀναπτύσσονται, ἐκ τῶν Πυθαγορικῶν βιβλίων, ἅτινα ἠγόρασεν ἀπὸ τὸν Φιλόλαον, εἰς ἔνδειαν περιπεσόντα, κατὰ μίαν ἐκδοχήν, ἢ κατ' ἄλλην, ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς αὐτοῦ, ἤ, ἔλαβεν αὐτὰ ὡς δῶρον ἀπὸ τὸν τύραννον τῶν Συρακουσῶν Διονύσιον (405—368 π. Χ.), ἀπολύσαντα τῶν φυλακῶν νεαρὸν μαθητὴν τοῦ Φιλολάου, ἔναντι τῶν βιβλίων τούτων· οὕτως, ἐξη-

---

9) Ἀναφέρονται οἱ Εὐρυφῶν καὶ Ἡρόδικος, ἡγέται τῆς Κνιδίας ἰατρικῆς σχολῆς, Ἡρόδικος ὁ Σηλυμβριανός, διάσημος γυμναστὴς—ἰατρὸς καὶ πιθανὸς διδάσκαλος τοῦ Ἱπποκράτους, Ἵππων ὁ Κροτωνιάτης, ἐκλεκτικὸς φυσικὸς φιλόσοφος καὶ ἰατρός, Φιλόλαος ὁ Κροτωνιάτης, Πυθαγόρειος φιλόσοφος καὶ ἰατρός, Ἱπποκράτης, ἡγέτης τῆς Κωακῆς σχολῆς, Αἰγίμιος ὁ Ἠλεῖος, σύγχρονος τοῦ Ἱπποκράτους. Περὶ αὐτῶν ὅρα Δάμπασην, Ι. Ν. : α') Εὐρυφῶν, ὁ Ἡγέτης τῆς Κνιδίας Ἰατρικῆς Σχολῆς. «Ἑλληνικὴ Ἰατρική», 34 : 2, 1965, β') Ἡρόδικος, ὁ Κνίδιος Ἰατρός. «Ἑλληνικὴ Ἰατρική», 33 : 7, 1964, γ') Ἴκκος ὁ Ταραντῖνος καὶ Ἡρόδικος ὁ Σηλυμβριανός, οἱ διάσημοι Γυμνασταὶ—Ἰατροί. «Ἰατρικὰ Χρονικά», 1 : 6, 1962, δ') Ἵππων, ὁ Ἐκλεκτικὸς Φυσικὸς Φιλόσοφος καὶ Ἰατρός. «Ἑλληνικὴ Ἰατρική», 34 : 7, 1964, ε') Φιλόλαος, ὁ τελευταῖος Πυθαγόρειος Ἰατρός. «Παρνασσός», 4 :, 1962.

10) Ἀναγράφονται οἱ Πέτρων ὁ Αἰγινήτης, Πόλυβος, ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸς τοῦ Ἱπποκράτους καὶ μαθητὴς αὐτοῦ, Δέξιππος ὁ Κῷος, μαθητὴς τοῦ Ἱπποκράτους, Φιλιστίων ὁ Λοκρός, Μενεκράτης ὁ Συρακούσιος, ἰατρὸς τοῦ βασιλέως Φιλίππου καὶ Ζεὺς ἐπικαλούμενος, Πλάτων καὶ Ἀριστοτέλης, φιλόσοφοι καὶ ἰατροί.

11) Δάμπασης, Ι. Ν. : Οἱ παρὰ Μένωνι ἄγνωστοι Ἰατροί. Ἔνθ' ἀνωτ.

12) Jones, W. : Ibid., p. 2.

13) Gomperz, T. : The Greek Thinkers, vol. IV, p. 137, Magnus. Ed. Murray, London, 1949. Περὶ αὐτῶν ὅρα Δάμπασην, Ι. Ν. : α') Συέννεσις, ὁ Κύπριος Ἀνατόμος. «Ἰατρικὰ Χρονικά», 3 : 6, 1964, β') Διογένης, ὁ Ἀπολλωνιάτης Ἐκλεκτικὸς Φυσικὸς Φιλόσοφος καὶ Ἰατρός. «Ἰατρικὰ Χρονικά», 4 : 5—6, 1964.

γοράσθη ὁ «ὅρκος τῆς σιγῆς» τῶν Πυθαγορείων καὶ οἱ ἀμύητοι ἐγένοντο κοινωνοὶ τῶν δοξασιῶν αὐτῶν [14]. Ὄντως, αἱ παρ' Ἀνωνύμῳ ἀπαντῶσαι δόξαι τοῦ Πλάτωνος προέρχονται κατὰ κανόνα ἐκ τοῦ Τιμαίου καὶ καταλαμβάνουσι τοὺς στίχους XIV, 11—XIV, 44 (τῶν XV, 1—19 ἐξιτήλων καταστάντων) καὶ τοὺς XV, 20—XVIII, 8, ὅπου τὰ περὶ συστάσεως τοῦ σώματος, μερῶν τῆς ψυχῆς καὶ γενέσεως τῶν νόσων, κατὰ τρόπον μὴ συστηματικόν, ἐκτίθενται· καὶ τοῦτο εἶναι σημεῖον, μετὰ τοῦ ἀνεπαρκοῦς τῆς ἀναλύσεως, ὅτι ὁ Ἀνώνυμος ἦτο σπουδαστής, κρατῶν σημειώσεις μαθημάτων ἰατρικῆς καὶ μὴ ἐπαρκῶς εἰς τὴν φιλοσοφίαν κατηρτισμένος. Παρὰ ταῦτα δὲν παύουσιν οἱ στίχοι οὗτοι ν' ἀποτελῶσιν ἀξιόλογον τεκμήριον περὶ τῆς διδασκαλίας τῶν Πλατωνικῶν ἰατρικῶν ἀπόψεων κατὰ τὸν Β' μ. Χ. αἰῶνα.

Εἰσερχόμενοι εἰς τὴν μελέτην τοῦ περὶ Πλάτωνος κεφαλαίου τοῦ παπύρου τοῦ Ἀνωνύμου, ἀκολουθοῦμεν πιστῶς εἰς τὸ κείμενον, τοῦ ὁποίου ἡ γλῶσσα ὄχι μόνον στερεῖται τῆς γοητείας τῆς ἀτθίδος τοῦ Τιμαίου, ἀλλὰ καὶ περιέχει λέξεις τινάς, πιθανῶς παρεφθαρμένας τῶν Ἑλληνικῶν—Ῥωμαϊκῶν χρόνων, ἀήθεις εἰς ἡμᾶς, ὡς· σύνφθαρσις, σύνχυσις, ἀνήρ, ἐνκέφαλος, δρειμεῖα, ἔνκαυσις, κεινήσεις, ἐγβάντα, πειμελή, ἐνκόπτεσθαι κ.τ.τ.

Περὶ συστάσεως τοῦ σώματος ὁ Πλάτων, κατὰ τὸν Ἀνώνυμον, λέγει· «Τὰ ἡμέτερα σώματα συνίστασθαι ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων, ὅτι τὰ ἐν τῷ κόσμῳ γίνεται ἀνὰ λόγον», καὶ διαφέρουσι κατὰ «σύνφθαρσιν» ἢ «σύνχυσιν», ὅταν ἀλληλοδιαχεόμενα ἀποτελέσωσι μίαν ποιότητα, ὅπως ἐπὶ τοῦ τετραφαρμάκου, κατὰ «μῖξιν», ὅταν αὐτοτελῶς παράκεινται ἀλλήλων, ὡς ἐπὶ σωροῦ σίτου καὶ κριθῆς, καὶ κατὰ «διάκρισιν», ὅταν ἀλληλοσυνδυαζόμενα παράκεινται, ὡς ἐπὶ οἰνομέλιτος· εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν δὲν φαίνεται «καθ' ἓν ἐν ἡμῖν πῦρ ἢ ἀέρα ἢ γῆν ἢ ὑγρόν», καί, ἐκ τῆς διαφόρου κράσεως τῶν στοιχείων προῆλθον τὰ διάφορα μέρη τοῦ σώματος, ὡς ἡ κεφαλή, ἡ χείρ, ὁ θώραξ καὶ αὐτὸς ὁ μυελός, ὁ «κύριος τῶν ἐν ἡμῖν ἁπάντων» καὶ ἐξ οὗ «ἀνῆφθαι τὴν ψυχὴν τὸ ὅλον σῶμα διοικοῦσαν» [15]. Ἀκολουθοῦσι δέκα καὶ ἐννέα ἐξίτηλοι στίχοι [16] καί, ἐν συνεχείᾳ, ὁ λόγος περὶ μερῶν τοῦ μυελοῦ, διάφορον σχῆμα ἐχόντων, καὶ δὴ «τὸ γὰρ ἐνκεφάλου εἶναι περιφερὲς καὶ κεκυκλωμένον, τοῦ δὲ λοιποῦ μυελοῦ ὁ νωτιαῖος περιέχουσι ὀστέοις καταλείπεται στέγειν», ὅπου τῆς ψυχῆς «τὸ μὲν λογιστικὸν ὡς ὀχυρωτάτῳ τῷ ἐνκεφάλῳ ἀπολείπει, τὸ μέντοι ἄλογον μέρος αὐτῆς ἐν τῷ νωτιαίῳ μυελῷ». Τὰ ὀστᾶ συνέστησαν ἐκ μίξεως «γῆς καθαρᾶς καὶ μυελοῦ, ἐναλλαγῆναι δὲ τοῦ πυρός τε αὐτὰ ἐν πήξει καὶ τετηκότος» (τ.ἔ. ἡ πῆξις ἐπετελέσθη δι' ἐναλλαγῆς πυρὸς καὶ τήξεως), καὶ ἡ σὰρξ συνέστη «ἔκ τε γῆς καὶ ὕδατος καὶ πυρὸς καὶ ζύμης τινὸς ἐχούσης ὑγρότητα ἁλμυράν τε καὶ δριμεῖαν· παρεσπάρθαι δ' ἐν τῇ σαρκὶ καὶ ὑγροτέραν τινὰ θερμότητα πεποιημένην», ἥτις συντελεῖ εἰς τὴν διατήρησιν τῆς θερμοκρασίας τοῦ σώματος κατὰ τὴν ὑπερβολικὴν θερμότητα καὶ τὸ ὑπερβο-

---

14) Δάμπασης, I. N.: Φιλόλαος, ὁ τελευταῖος Πυθαγόρειος Ἰατρός. Ἔνθ' ἀνωτέρω.
15) Anonymus Londinensis: XIV, 11—44, Jones.
16) Ibid.: XV, 1 | 19, Jones.

λικὸν ψῦχος, διὰ μηχανισμοῦ, καθ' ὃν «τὸ ὑγρὸν ἐν ταῖς ὑπερβαλλούσαις ἐνκαύσεσι τηκόμενον ψύχειν τὴν θερμασίαν, ἐν δὲ ὑπερβαλλούσαις ψύξεσιν ἐναντιοῦσθαι καὶ θερμὸν παρέχεσθαι τὸ σῶμα». Ὡς πρὸς τὴν σχέσιν σαρκῶν καὶ ὀστῶν, «τὰς πλείστας σάρκας εἶναι περὶ τὰ ἀψυχότερα τῶν ὀστῶν», δι' αὐτὸ περὶ τοὺς μηροὺς καὶ τὰς κνήμας καὶ τοὺς γλουτοὺς πολλαὶ σάρκες ὑπάρχουσιν, «ἐπειδὴ περ αὐτῶν τὰ ὀστέα ἀψυχότερά ἐστιν»· περὶ δὲ τὴν κεφαλὴν αἱ σάρκες εἶναι ὀλίγαι καὶ τὰ περὶ τὴν γλῶσσαν ὀστᾶ εἶναι «τἀψυχότερα μεστά»· ἐξ οὗ καὶ «ἀργεῖν τὰ παχέα» καί, ὡς λέγεται, «παχεῖα γαστὴρ λεπτὸν οὐ τίκτει νόον». Τὰ ὀστᾶ «πεπηγέναι ἀποστηρίγματος χάριν», αἱ ἀρθρώσεις προωρίσθησαν διὰ «τὰς συστολὰς καὶ κάμψεις», ἡ σκληρότης τῶν ὀστῶν διὰ τὰς «κατὰ προαίρεσιν κινήσεις» καὶ αἱ σάρκες, ἐπαναλαμβάνει, διὰ «προβολὴν ψύχους τε καὶ θάλπους». Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν φλεβῶν, «τὴν μὲν δεξιὰ τὴν εἰς εὐώνυμα, ὧν τῆς μὲν δεξιᾶς τὰς ἀποσχίδας καταπλέκειν εἰς τὰ εὐώνυμα μέρη, τῆς δὲ εὐωνύμου εἰς τὰ δεξιά», καὶ τῶν κοιλιῶν, «ὧν τὴν μὲν ἄνω τὴν δὲ κάτω», προοριζομένην, τὴν τελευταίαν, «πρὸς ὑποδοχὴν τῶν περιττωμάτων», καί, χάρις εἰς τὸ ὑπάρχον «περὶ ταύτῃ μακρόν τε καὶ εἰλιγμένον ἔντερον», ἡ λαμβανομένη τροφὴ δὲν ἀποβάλλεται ταχέως, ἀλλὰ παραμένει «ποσοὺς χρόνους», διότι «ὡς τῶν κατ'εὐθυωρίαν κειμένων ποταμῶν τὰ ῥεύματά ἐστιν οὐκ ἀνάσχετα, τῶν δὲ σκολιῶν ἠπιώτερα διὰ τὸ ἐνκόπτεσθαι, οὕτως εἰ μὲν βραχὺ ἐγένετο τὸ ἔντερον τὸ πρὸς τὴν κάτω κοιλίαν καὶ εὐθύ, κἂν ἐφέρετο ῥᾳδίως ἡ τροφή, ἐπεὶ δὲ σκολιόν ἐστιν καὶ πολύμηκες, ταύτῃ ἐπιμένει πολλοὺς χρόνους» [17]. Ταῦτα περὶ κατασκευῆς τοῦ σώματος, κατὰ Πλάτωνα παρ' Ἀνωνύμῳ· ἃς ἔλθωμεν τώρα εἰς τὰς ἐν προκειμένῳ ἀπόψεις τοῦ Πλάτωνος, τὰς ἐν τῷ Τιμαίῳ ἐκτιθεμένας.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἑνικότητα τῶν Μιλησίων (ΣΤ' π. Χ. αἰών), τὸ ὕδωρ τοῦ Θαλοῦ, τὸ ἄπειρον τοῦ Ἀναξιμάνδρου καὶ τὸν ἀέρα τοῦ Ἀναξιμένους [18], δέχεται τὴν ἱερὰν τετρακτὺν τοῦ Πυθαγόρου (δεύτερον ἥμισυ ΣΤ' π. Χ. αἰῶνος) [19], τὴν ὑπὸ τοῦ Ἐμπεδοκλέους (δεύτερον ἥμισυ Ε' π. Χ. αἰῶνος) ἀποκαλυφθεῖσαν καὶ συνισταμένην ἐκ τῶν τεσσάρων κοσμογονικῶν στοιχείων (ὑγροῦ, στερεοῦ, θερμοῦ, ψυχροῦ), ὑπὸ τῆς φιλότητος ἑνουμένων καὶ τοῦ νείκους διασπωμένων [20], ἑπόμενος εἰς τὰς ἀναλογίας τοῦ Φερεκύδους (τέλη Ζ' π. Χ. αἰῶνος), δι' ὧν τὴν ἀρχέγονον ὕλην «πλημμελῶς ἔχουσαν συνέδησε καὶ ἐκόσμησεν ὁ θεός» [21]· καί, μὴ πιστεύων εἰς ἀνθρωπομόρφους θεούς, τούς, κατὰ Ξενοφάνην (δεύτερον ἥμισυ ΣΤ' π. Χ. αἰῶνος), πλασθέντας ὑπὸ τῶν φυλῶν τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτῶν

---

17) Ibid., XV, 20—XVI, 32, Jones.

18) Δάμπασης, I. N. : Οἱ Μιλήσιοι, Πρόδρομοι τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἰατρικῆς Σκέψεως. «Ἑλληνικὴ Ἰατρική», 32 : 3, 1963.

19) Δάμπασης, I. N. : Πυθαγόρας, ὁ Ἱδρυτὴς Φιλοσοφικῆς καὶ Ἰατρικῆς Σχολῆς. «Ἑλληνικὴ Ἰατρική», 32 : 9, 1963.

20) Δάμπασης, I. N. : Ἐμπεδοκλῆς, ὁ Ἀκραγαντῖνος Φιλόσοφος καὶ Ἰατρός. «Ἑλληνικὴ Ἰατρική». 31 : 6, 1962.

21) Δάμπασης, I N. : Φερεκύδης, ὁ Σύριος Κοσμολόγος Φιλόσοφος. «Ἰλισός», 7 : 239, 1962.

λαλιάν, ἔνδυσιν καὶ μορφήν, κεκτημένους μὲν ὑπερφυσικὰς ἰδιότητας, ἀλλὰ καὶ μὴ ἀμοιροῦντας ἐλαττωμάτων [22], τάσσεται, οὕτως, ὑπὲρ τοῦ ὑλοζωϊσμοῦ [23]. Ἡ γένεσις τοῦ μυελοῦ, κατ' αὐτόν, εἶναι ἀρχὴ τῶν πάντων, διότι, χάρις εἰς τοὺς ἐν αὐτῷ καὶ τῷ λοιπῷ σώματι δεσμοὺς τῆς ψυχῆς, ἐρρίζωσε τὸ ἀνθρώπινον γένος· καὶ ὁ θεὸς ἔπλασεν αὐτόν, ἐκ τῶν ἀδιαφοροποιήτων σπερμάτων, τῆς πανσπερμίας, περὶ ἧς ὡμίλησεν ὁ Ἀναξαγόρας [24], διὰ μίξεως τῶν συμμέτρων [25]. Τὸ ὑλικὸν τοῦ μυελοῦ, τὸ μὲν ἐν τῷ κρανίῳ ἐπλάσθη στρογγύλον, τὸ δ' ἐν τῇ σπονδυλικῇ στήλῃ ἐπίμηκες· τὸ πρῶτον, ἕδρα τοῦ ἡγεμονικοῦ τῆς ψυχῆς, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἀλκμαίωνος (πρῶτον τέταρτον Ε' π. Χ. αἰῶνος) [26], ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, καλεῖται ἐγκέφαλος καὶ τὸ δεύτερον, ὅπου τὸ θνητὸν τῆς ψυχῆς, νωτιαῖος μυελός [27]. Περὶ συστάσεως τῶν μερῶν τοῦ σώματος, ὅπως ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἐθεώρει. «Τὰς μὲν σάρκας γεννᾶσθαι ἐκ τῶν ἴσων τῇ κράσει τεττάρων στοιχείων, τὰ δὲ νεῦρα πυρὸς καὶ γῆς τῶν διπλασίων μιχθέντων, τοὺς δὲ ὄνυχας τοῖς ζῴοις γεννᾶσθαι τῶν νεύρων καθ' ὃ τῷ ἀέρι συνέτυχε περιπτυχθέντων, ὀστᾶ δὲ δυοῖν μὲν ὕδατος καὶ τῶν ἴσων τῆς γῆς, τεττάρων δὲ πυρὸς . . . οὕτω γῆς τούτων συγκραθέντων μερῶν· ἱδρῶτα δὲ καὶ δάκρυον γίνεσθαι τοῦ αἵματος τηκομένου καὶ παρὰ τὸ λεπτύνεσθαι διαχεομένου» [28], οὕτω καὶ ὁ Πλάτων, τὸ ὀστοῦν ἐνόμιζε συνιστάμενον ἐκ λεπτῆς γῆς κατόπιν σήσεως καὶ διαβροχῆς διὰ μυελοῦ, δι' ἐπανειλημμένων δὲ θερμάνσεων καὶ ψύξεων ἄτηκτον καταστὰν [89]· τὴν σάρκα,

---

22) Δάμπασης. Ι. Ν. : Ξενοφάνης, ὁ Φιλόσοφος καὶ Βιολόγος. «Ἰλισός», 11 : 44, 1966.

23) Πλάτων : Οὕτω δὴ πυρός τε καὶ γῆς ὕδωρ τε ὁ θεὸς ἐν μέσῳ θείς, καὶ πρὸς ἄλληλα καθ' ὅσον ἦν δυνατὸν ἀνὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἀπεργασάμενος, ὅ τί περ πῦρ πρὸς ἀέρα, τοῦτο ἀέρα πρὸς ὕδωρ, καὶ ὅ τι ἀήρ πρὸς ὕδωρ, ὕδωρ πρὸς γῆν, ξυνέδησε καὶ ξυνεστήσατο οὐρανὸν ὁρατὸν καὶ ἁπτόν, καὶ διὰ ταῦτα ἔκ τε δὴ τούτων καὶ τοιούτων καὶ τὸν ἀριθμὸν τεττάρων τὸ τοῦ κόσμου σῶμα ἐγεννήθη δι' ἀναλογίας. (Τίμαιος, 32b—c, Hermann. Ed. Teubner, Lipsiae, 1860).

24) Δάμπασης, Ι. Ν. : Ἀναξαγόρας, ὁ Φιλόσοφος καὶ Βιολόγος. «Παρνασσός», 9 : 4, 1967.

25) Πλάτων : Τούτοις ξύμπασιν ἀρχή ἡ τοῦ μυελοῦ γένεσις· οἱ γὰρ τοῦ βίου δεσμοὶ τῆς ψυχῆς ἐν τῷ σώματι συνδουμένης ἐν τούτῳ διαδούμενοι κατερρίζουν τὸ θνητὸν γένος . . . μιγνὺς δὲ ἀλλήλοις ξύμμετρα, πανσπερμίαν παντὶ θνητῷ γένει μηχανώμενος, τὸν μυελὸν ἐξ αὐτῶν ἀπειργάσατο. (Τίμαιος, 73b—e, Hermann.

26) Δάμπασης. Ι. Ν. : Ἀλκμαίων, ὁ Φιλόσοφος καὶ Ἐρευνητὴς Ἰατρός. «Ἰλισός», 6 : 316, 1961.

27) Πλάτων : Καὶ τὴν μὲν τὸ θεῖον οἷον ἄρουραν μέλλουσαν ἕξειν ἐν αὐτῇ περιφερῇ πανταχῇ πλάσας ἐπωνόμασε τοῦ μυελοῦ ταύτην τὴν μοῖραν ἐγκέφαλον . . . ὃ δ' αὖ τὸ λοιπὸν καὶ θνητὸν τῆς ψυχῆς ἔμελλε καθέξειν, ἅμα στρογγύλα καὶ προμήκη διῃρεῖτο σχήματα . . . περὶ μὲν τὸν ἐγκέφαλον αὐτοῦ σφαῖραν περιετόρνευσεν ὀστεΐνην, ταύτῃ δὲ στενὴν διέξοδον κατελείπετο· καὶ περὶ τὸ διαυχένιον ἅμα καὶ νωτιαῖον μυελὸν αὐτοῦ σφονδύλου πλάσας ὑπέτεινε, οἷον στρόφιγγας. (Τίμαιος, 73c—d, Hermann).

28) Ἀέτιος : Περὶ τῶν Ἀρεσκόντων, Εἰσαγωγή, Ε' 23, 1. Diels, H : Doxographi Graeci, p. 434. Ed. Gruyter ef Socios, Berolini, 1958. Ἐπίσης καὶ παρὰ Δάμπασῃ, Ι. Ν. : Ἐμπεδοκλῆς, ὁ Ἀκραγαντῖνος Φιλόσοφος καὶ Ἰατρός. Ἔνθ' ἀνωτ.

29) Πλάτων : Τὸ δὲ ὀστοῦν ξυνίστησιν ὧδε· Γῆν διαττήσας καθαρὰν καὶ λείαν ἐφύρασε καὶ ἔδευσε μυελῷ, καὶ μετὰ τοῦτο εἰς πῦρ αὐτὸ τίθησι, μετ' ἐκεῖνο δὲ εἰς ὕδωρ βάπτει,

ἐξ ὕδατος, πυρὸς καὶ γῆς, τῶν στοιχείων τούτων ζυμωθέντων μετ' ὀξέος καὶ ἁλμυροῦ [30], προστατεύουσαν δ' ἀπὸ τοῦ ψύχους καὶ τῆς θερμότητος [31]. Τὰ κεκτημένα μείζονα ζωτικότητα ὀστᾶ περιβάλλονται ὑπ' ὀλιγωτέρων σαρκῶν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ κεκτημένα ἐλάσσονα, ἅτινα καλύπτονται ὑπὸ περισσοτέρων [32]· αἱ ἀρθρώσεις προωρίσθησαν διὰ τὴν κίνησιν καὶ τὴν κάμψιν [33]· τὰ νεῦρα ἐπλάσθησαν ἐκ συγκερασμοῦ ὀστοῦ καὶ μὴ ζυμωθείσης σαρκός [34]. Περιγράφων τὰς φλέβας, τὰς δύο νωτιαίας καὶ τὸν χιασμὸν τῶν κλάδων αὐτῶν [35], ἀκολουθεῖ εἰς τοὺς ἀγγειολόγους Συέννεσιν [36] καὶ Διογένην [37], τοὺς ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους μνη-

---

πάλιν δὲ εἰς πῦρ αὖθίς τε εἰς ὕδωρ· μεταφέρων δ' οὕτω πολλάκις εἰς ἑκάτερον ὑπ' ἀμφοῖν ἄτηκτον ἀπειργάσατο. (Τίμαιος, 73a, Hermann.

30) Πλάτων : Ταῦτα ἡμῶν διανοηθεὶς ὁ κηροπλάστης, ὕδατι μὲν καὶ πυρὶ καὶ γῇ ξυμμίξας καὶ ξυναρμόσας, ἐξ ὀξέος καὶ ἁλμυροῦ ξυνθεὶς ζύμωμα ὑπομίξας αὐτοῖς, σάρκα ἔγχυμον καὶ μαλακὴν ξυνέστησε. (Τίμαιος, 74d, **Hermann**).

31) Πλάτων : Τὴν δὲ σάρκα προβολὴν μὲν καυμάτων, πρόβλημα δὲ χειμώνων, ἔτι δὲ πτωμάτων οἷον, τὰ πιλητὰ ἔσεσθαι κτήματα, σώμασι μαλακῶς καὶ πράως ὑπείκουσαν. θερμὴν δὲ νοτίδα ἐντὸς ἑαυτῆς ἔχουσαν θέρους μὲν ἀνιδίουσαν καὶ νοτιζομένην ἔξωθεν ψῦχος κατὰ πᾶν τὸ σῶμα παρέξειν οἰκεῖον, διὰ χειμῶνος δὲ πάλιν αὖ τούτῳ τῷ πυρὶ τὸν προσφερόμενον ἔξωθεν καὶ περιιστάμενον πάγον ἀμυνεῖσθαι μετρίως. (Τίμαιος, 74c. **Hermann**).

32) Πλάτων : Ὅσα μὲν οὖν ἐμψυχότατα τῶν ὀστῶν ἦν ὀλιγίσταις συνέφραττε σαρξίν, ἃ δ' ἀψυχότατα ἐντός, πλείσταις καὶ πυκνοτάταις . . . διὸ δὴ τό τε τῶν μηρῶν καὶ κνημῶν καὶ τὸ περὶ τὴν τῶν ἰσχίων φύσιν τά τε περὶ τὰ τῶν βραχιόνων ὀστᾶ καὶ τὰ τῶν πήχεων, καὶ ὅσα ἄλλα ἡμῶν ἄνερθρα, ὅσα τε ἐντὸς ὀστᾶ δι' ὀλιγότητα ψυχῆς ἐν μυελῷ κενά ἐστι φρονήσεως, τκῦτα πάντα συμπεπλήρωται σατξίν. (Τίμαιος, 74e, 75a, Hermann).

33) Πλάτων : Καὶ πᾶν δὴ σπέρμα διασῴζων οὕτω λιθοειδῆ περιβόλῳ ξυνέφραξεν, ἐμποιῶν ἄρθρα, τᾷ θατέρου προσχρώμενος ἐν αὐτῇ ὡς μέσῃ ἐνισταμόνῃ δυνάμει, κινήσεως καὶ κάμψεως ἕνεκα. (Τίμαιος, 74a, **Hermann**).

34) Πλάτων : Τὴν δὲ τῶν νεύρων φύσιν ἐξ ὀστοῦ καὶ σαρκὸς ἀζύμου κράσεως μίαν ἐξ ἀμφοῖν μέσην δυνάμει ξυνεκεράσατο. (Τίμαιος. 74d, **Hermann**).

35) Πλάτων : Καὶ πρῶτον μὲν ὀχετοὺς ὑπὸ τὴν ξύμφυσιν τοῦ δέρματος καὶ τῆς σαρκὸς δύο φλέβας ἔτεμον νωτιαίας διδύμους, ὡς τὸ σῶμα ἐτύγχανε δεξιοῖς καὶ ἀριστεροῖς ὄν . . . μετὰ δὲ ταῦτα σχίσαντες περὶ τὴν κεφαλὴν τὰς φλέβας καὶ δ' ἀλλήλων ἐναντίας πλέξαντες διεῖσαν, τὰς μὲν ἐκ τῶν δεξιῶν ἐπὶ τἀριστερὰ τοῦ σώματος, τὰς δ' ἐκ τῶν ἀριστερῶν ἐπὶ τὰ δεξιὰ κλίναντες. (Τίμαιος, 77d—e, **Hermann**).

36) Ἀριστοτέλης : Αἱ φλέβες αἱ παχεῖαι ὧδε πεφύκασιν· ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ παρὰ τὴν ὀφρὺν διὰ τοῦ νώτου παρὰ τὸν πνεύμονα ὑπὸ τοὺς μαστούς, ἡ μὲν ἐκ τοῦ δεξιοῦ εἰς τὰ ἀριστερά, ἡ δ' ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ εἰς τὸ δεξιόν· ἡ μὲν οὖν ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ διὰ τοῦ ἥπατος εἰς τὸν νεφρὸν καὶ τὸν ὄρχιν, ἡ δ' ἐκ τοῦ δεξιοῦ εἰς τὸν σπλῆνα καὶ νεφρὸν καὶ ὄρχιν, ἐντεῦθεν δ' εἰς τὸ αἰδοῖον. (Τῶν περὶ τὰ Ζῷα Ἱστοριῶν Γ', 2,511a24—511b30. Dittmeyer. Ed. **Teuhneri, Lipsiae**, 1907. Ἐπίσης καὶ παρὰ Δάμπαση, I. N. : Συέννεσις, ὁ Κύπριος Ἀνατόμος. Ἔνθ' ἀνωτ.).

37) Ἀριστοτέλης : Εἰσὶ δύο μέγισται· αὗται τείνουσι διὰ τῆς κοιλίας παρὰ τὴν νωτιαίαν ἄκανθαν, ἡ μὲν ἐπὶ δεξιὰ ἡ δ' ἐπ' ἀριστερὰ εἰς τὰ σκέλη, ἑκατέρα εἰς τὸ παρ' ἑαυτῇ— καὶ ἄνω εἰς τὴν κεφαλὴν παρὰ τὰς κλεῖδας διὰ τῶν σφαγῶν· ἀπὸ δὲ τούτων καθ' ἅπαν τὸ σῶμα φλέβες διατείνουσιν, ἀπὸ μὲν τῆς δεξιᾶς εἰς τὰ ἀριστερά, ἀπὸ δὲ τῆς ἀριστερᾶς εἰς τὰ δεξιά. (Τῶν περὶ τὰ Ζῷα Ἱστοριῶν Γ', 2,511b30—512a2. Ἐπίσης παρὰ Δάμπαση, I. N. : Διογένης, ὁ Ἀπολλωνιάτης Ἐκλεκτικὸς Φυσικὸς Φιλόσοφος καὶ Ἰατρός. Ἔνθ' Ἀνωτ.).

μονευομένους, καί, ἀναφερόμενος εἰς τὴν κάτω κοιλίαν, ὁμιλεῖ περὶ εἰλιγμένου ἐντέρου πρὸς συγκράτησιν τῆς τροφῆς [38].

Ἡ παραβολὴ τῶν ἐν τῷ Τιμαίῳ ἐκτιθεμένων ἀπόψεων τοῦ Πλάτωνος μετὰ τῶν ὑπὸ τοῦ Ἀνωνύμου οὐδεμίαν ἀφίνει ἀμφιβολίαν, ὅτι ὁ δεύτερος ἠρύσθη τὸ ὑλικὸν ἐκ τοῦ πρώτου. Ὅσον ἀφορᾷ, ὅμως, εἰς τὰ περὶ «συνφθάρσεως» ἢ «συνχύσεως», «διακράσεως» καὶ «μίξεως» (διὰ τὴν τελευταίαν ὁμιλεῖ καὶ ὁ Πλάτων), πρόκειται περὶ καθαρῶς Στωϊκῶν ἀντιλήψεων, ὡς τὸ παρατιθέμενον κείμενον· «Ἀρέσκει αὐτοῖς (τοῖς Στωϊκοῖς) παράθεσιν μῖξιν, κρᾶσιν, σύγχυσιν. Παράθεσιν μὲν γὰρ εἶναι σωμάτων συναφὴν κατὰ τὰς ἐπιφανείας, ὡς ἐπὶ τῶν σωρῶν ὁρῶμεν, ἐν οἷς πυροί τε καὶ κριθαὶ καὶ φακοὶ καὶ εἴ τινα τούτοις ἄλλα παραπλήσια παρέχεται, καὶ τῶν ἐπὶ αἰγιαλῶν ψήφων καὶ ἄμμων. Μῖξιν δ' εἶναι δύο ἢ καὶ πλειόνων σωμάτων ἀντιπαρέκτασιν δι' ὅλων ὑπομενουσῶν τῶν συμφυῶν περὶ αὐτὰ ποιοτήτων, ὡς ἐπὶ τοῦ πυρὸς ἔχει καὶ τοῦ πεπυρακτωμένου σιδήρου· ἐπὶ τούτων γὰρ δι' ὅλων γίνεσθαι τῶν σωμάτων ἀντιπαρέκτασιν· ὁμοίως δὲ κἀπὶ τῶν ἐν ἡμῖν ψυχῶν ἔχει· δι' ὅλων γὰρ τῶν σωμάτων ἡμῶν ἀντιπαρεκτείνουσιν, ἀρέσκει γὰρ αὐτοῖς σῶμα διὰ σώματος ἀντιπαρείκειν. Κρᾶσιν δ' εἶναι λέγουσι δύο ἢ πλειόνων σωμάτων ὑγρῶν δ' ὅλων ἀντιπαρέκτασιν τῶν περὶ αὐτὰ ποιοτήτων ὑπομενουσῶν. Καὶ τὴν μὲν μῖξιν καὶ ἐπὶ ξηρῶν γίνεσθαι σωμάτων, οἷον πυρὸς καὶ σιδήρου ψυχῆς τε καὶ τοῦ περιέχοντος αὐτὴν σώματος, τὴν δὲ κρᾶσιν ἐπὶ μόνον φασὶ γίνεσθαι τῶν ὑγρῶν· συνεκφαίνεσθαι γὰρ ἐκ τῆς κράσεως τὴν ἑκάστου τῶν συγκραθέντων ὑγρῶν ποιότητα, οἷον οἴνου μέλιτος, ὕδατος ὄξους καὶ παραπλησίων. Ὅτι δ' ἐκ τοιούτων κράσεων διαμένουσιν αἱ ποιότητες τῶν συγκραθέντων, πρόδηλον ἐκ τοῦ πολλάκις ἐξ ἐπιμηχανήσεως ἀποχωρίζεσθαι ταῦτα ἀπ' ἀλλήλων. Ἐὰν γοῦν σπόγγον ἠλαιωμένον καθῇ τις εἰς οἶνον ὕδατι κεκραμένον, ἀποχωρήσει τὸ ὕδωρ τοῦ οἴνου ἀναδραμόντος τοῦ ὕδατος εἰς τὸν σπόγγον. Τὴν δὲ σύγχυσιν δύο ἢ πλειόνων ποιοτήτων περὶ τὰ σώματα μεταβολὴν εἰς ἑτέρας διαφερούσης τούτων ποιότητος γένεσιν, ὡς ἐπὶ συνθέσεως ἔχει τῶν μύρων καὶ τῶν ἰατρικῶν φαρμάκων» [30]. Τὸ τετραφάρμακον, περὶ οὗ παρ' Ἀνωνύμῳ, ἦτο ἐπίθεμα, χρησιμοποιούμενον πρὸς ὡρίμασιν καὶ ἐκβολὴν τοῦ περιεχομένου πυώδους συλλογῆς καὶ συνιστάμενον ἐξ ἴσων μερῶν κηροῦ, πίσσης ῥητίνης καὶ λίπους ταύρου, ἤ, ἀντ' αὐτοῦ, μόσχου [40]· καὶ τὸ λόγιον περὶ παχείας γαστρός, μὴ τικτούσης λεπτὸν νοῦν, ἀπαντᾶται καὶ παρὰ Γαληνῷ [41].

---

38) Πλάτων : Ταῦτα πειρώμενοι τῇ τοῦ περιγενησομένου πόματος ἐδέσματός τε ἕξει τὴν ὀνομαζομένην κάτω κοιλίαν ὑποδοχὴν ἔθεσαν, εἱλιξάν τε πέριξ τὴν τῶν ἐντέρων γένεσιν, ὅπως μὴ ταχὺ διεκπερῶσα ἡ τροφὴ ταχὺ πάλιν τροφῆς ἑτέρας δεῖσθαι τὸ σῶμα ἀναγκάζειν· (Τίμαιος, 73a, Hermann).

39) Ἄρειος Δίδυμος : Ἐπιτομῆς Ἀποσπασμάτια Φυσικά. Diels, H. : Doxographi Graeci, p. 463—464. Ἐπίσης καὶ παρὰ Στοβαίῳ, I. : Ἐκλογῶν Ἀποφθεγμάτων Ὑποθηκῶν, σ. 374—378, Wachsmuth. Ed. Weidmann, Berolini, 1963.

40) Celsus : Puri auten movendo non aliud quam quod expeditissimum est : tetrapharmacon a Graecis nominatur. Habet pares portiones ceras, picis, sebi taurjn, si id non est, vitulini. (De Medicina V, 19. 9, Spencer. Ed. Heinemann, London, 1961).

41) Γαληνός : Πότερον Ἰατρικῆς ἢ Γυμναστικῆς ἐστι τὸ Ὑγιεινόν, τόμ. 5, σ. 878, Kühn.

Ἐν συνεχείᾳ ὁ Ἀνώνυμος ἐκθέτει τὰς περὶ ψυχῆς δοξασίας τοῦ Πλάτωνος, καθ' ἃς αὕτη εἶναι «τριμερής», συνισταμένη ἀπὸ τὸ «λογικόν», τὸ «θυμικὸν» καὶ τὸ «ἐπιθυμητικόν»· καὶ τὸν μὲν λογικόν (ἢ λογιστικόν, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω) «ἀπολείπει περὶ τοὺς κατὰ τὴν κεφαλὴν τόπους», τὴν ἐκ φύσεως ἱκανὴν πρὸς «παραδοχὴν τοῦ ἡγεμονικοῦ» (τῆς διεπούσης τὰ πάντα διανοίας), τὸ δὲ θυμικὸν (τὴν συναισθηματικὴν ἐνεργητικότητα) «ἔταξεν περὶ τὴν καρδίαν, οὐ πόρρω μὲν τεταγμένον τοῦ λογικοῦ, ὑποτεταγμένον δὲ τῷ λογικῷ, ἵνα δὴ καὶ ὑπήκοον αὐτῷ γίνηται», καὶ τὸ ἐπιθυμητικὸν (τὴν ὄρεξιν) «ἔταξεν μεταξὺ διαφράγματος καὶ ὀμφαλοῦ». Τὸ ἧπαρ εἶναι τὸ συγκρατοῦν τὰς «ἐπιθυμίας», τὰς ὁποίας «ταπεινοῖ τοῖς εἰδώλοις» (ὡς κάτοπτρον), καὶ ὁ πνεύμων εἶναι «μαλακὸς σπόγγος» ἔναντι τῆς καρδίας, ἥτις «ταχυκείνητος οὖσα ἄλλομένη μὴ ῥήγνυται», ὁ σπλὴν δ' ὡς «ἐκμαγεῖον», «συννοσεῖ τῷ ἥπατι καὶ συνυγιαίνοντι συνυγιαίνει, ἀεὶ ἄγων αὐτὸ εἰς τὸ κατὰ φύσιν» [42]. Ταῦτα περὶ ψυχῆς κατὰ Πλάτωνα παρ' Ἀνωνύμῳ· ἃς ἔλθωμεν νῦν εἰς τὰς ἐν τῷ Τιμαίῳ ἐκτιθεμένας.

Τὸ ἡγεμονικὸν τῆς ψυχῆς ἑδραζόμενον ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ, εἶναι ἀθάνατον τὴν προέλευσιν, ἐν ᾧ τὸ λοιπὸν θνητόν, διότι ὑφίσταται «πάθη», τ.ἔ. ὑπόκειται εἰς ἡδονήν, λύπας, θάρρος, φόβον, θυμόν, ἐλπίδα κ.τ.τ.· αὐτοῦ τὸ μὲν εἰς τὰ συναισθήματα ἀφορῶν ἑδράζεται εἰς τὸν θώρακα, μεταξὺ αὐχένος καὶ διαφράγματος, ἵνα ἐλέγχηται ὑπὸ τοῦ λόγου, τὸ δ' εἰς τὰς ἐπιθυμίας, διὰ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν τοῦ σώματος προοριζόμενον, κεῖται μεταξὺ διαφράγματος καὶ ὀμφαλοῦ [43]. Οὕτως, ὁ Ἀνώνυμος ἀκολουθεῖ εἰς τὸν Πλάτωνα καὶ ὁ δεύτερος ἐμπνέεται ἀπὸ τὸν Ἀλκμαίωνα, πρεσβεύσαντα «ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ τὸ ἡγεμονικὸν» [44] καί, ἀκόμη, ἐξ αὐτοῦ ὁρμᾶται, ὡς τεκμαίρεται, γράφων ἐν τῷ Φαίδωνι· «Ὁ δ' ἐγκέφαλός ἐστι ὁ τὰς αἰσθήσεις παρέχων . . . ἐκ τούτων δὲ γίγνοιτο μνήμη καὶ δόξα, ἐκ δὲ τῆς μνήμης καὶ δόξης λαβούσης τὸ ἠρεμεῖν κατὰ ταῦτα γίγνεσθαι ἐπιστήμην» [45]. Ἐν τῷ αὐτῷ βιβλίῳ ἀναγιγνώσκομεν τὰς ἀπόψεις τοῦ Φιλολάου διὰ

---

42) Anonymus Londinensis : XVI, 33—XVII, 11, Jones.

43) Πλάτων : Ὃ νῦν κεφαλὴν ὀνομάζομεν, ὃ θειότατόν τ' ἐστὶ καὶ τῶν ἐν ἡμῖν πάντων δεσπόζον . . . ἐνέδησαν τούτῳ πάσῃ τῇ τῆς ψυχῆς προνοίᾳ καὶ διέταξαν τὸ μετέχον ἡγεμονίας τοῦτ' εἶναι . . . Ἀρχὴν τῆς ψυχῆς ἀθάνατον, τὸ μετὰ τοῦτο θνητὸν σῶμα αὐτῇ περιετόρευσαν ὄχημά τε πᾶν τὸ σῶμα ἔδοσαν ἄλλο τε εἶδος ἐν αὐτῷ ψυχῆς προσῳκοδόμησαν τὸ θνητόν, δεινὰ καὶ ἀναγκαῖα παθήματα ἔχον . . . Ἐν δὴ τοῖς στήθεσι καὶ τῷ καλουμένῳ θώρακι τὸ τῆς ψυχῆς θνητὸν γένος ἐνέδουν . . . τὰς φρένας διάφραγμα εἰς τὸ μέσον αὐτῶν τιθέντες. τὸ μετέχον οὖν τῆς ψυχῆς ἀνδρείας καὶ θυμοῦ, φιλόνικον ὄν, κατῴκησαν ἐγγυτέρω τῆς κεφαλῆς μεταξὺ φρενῶν καὶ αὐχένος, ἵνα τοῦ λόγου κατήκοον ὂν κοινῇ μετ' ἐκείνου βίᾳ τὸ τῶν ἐπιθυμιῶν κατέχοι γένος . . . τὴν δέ καρδίαν ἅμμα τῶν φλεβῶν καὶ πηγὴν τοῦ περιφερομένου κατὰ πάντα τὰ μέρη σφοδρῶς αἵματος εἰς τὴν δορυφορικὴν οἴκησιν κατέστησαν, ἵνα, ὅτε ζέσειε τὸ τοῦ θυμοῦ μένος, τοῦ λόγου παραγγείλαντος . . . γίγνοιτο ἐπήκοον καὶ ἕποιτο πάντῃ . . . Τὸ δὲ δὴ σίτων καὶ ποτῶν ἐπιθυμητικὸν τῆς ψυχῆς καὶ ὅσον ἔνδειαν διὰ τὴν τοῦ σώματος ἴσχει φύσιν, τοῦτο εἰς τὰ μεταξὺ τῶν τε φρενῶν καὶ τοῦ πρὸς τὸν ὀμφαλὸν ὅρον κατῴκισαν, οἷον φάτνην ἐν ἅπαντι τούτῳ τῷ τόπῳ τῇ τοῦ σώματος τροφῇ τεκτηνάμενοι. (Τίμαιος, 44d, 45b, 69c—d, 69e—70a—b, 70d—e, Hermann).

44) Δάμπαση, Ι. Ν. : Ἀλκμαίων, ὁ Φιλόσοφος καὶ Ἐρευνητὴς Ἰατρός. Ἔνθ' ἀνωτ.

45) Πλάτων : Φαίδων, 96b, Hermann. Ed. Teubneri, Lipsiae, 1859.

τῶν μαθητῶν του Κέβητος καὶ Σιμμίου, καθ' ἃς· «Κρᾶσιν εἶναι καὶ ἁρμονίαν αὐτῶν τούτων (τῶν τεσσάρων στοιχείων) τὴν ψυχὴν ἡμῶν, ἐπειδὰν ταῦτα καλῶς καὶ μετρίως κραθῇ πρὸς ἄλληλα· εἰ γοῦν τυγχάνει ἡ ψυχὴ οὖσα ἁρμονία τις, δῆλον ὅτι, ὅταν χαλασθῇ τὸ σῶμα ἡμῶν ἀμέτρως ἢ ἐπιταθῇ ὑπὸ νόσων ἢ ἄλλων κακῶν, τὴν μὲν ψυχὴν ἀνάγκη εὐθὺς ὑπάρχει ἀπολωλέναι, καίπερ οὖσαν θειοτάτην, ὥσπερ καὶ αἱ ἄλλαι ἁρμονίαι . . . ἐάν τις ἀξιοῖ κρᾶσιν οὖσαν τὴν ψυχὴν ἐν τῷ σώματι ἐν τῷ καλουμένῳ θανάτῳ πρώτην ἀπόλλυσθαι» [46].

Ἐν τοῖς πρόσθεν εἴδομεν, ὅτι ὁ Ἀνώνυμος τὴν ψυχὴν ὑποδιαιρεῖ, κατὰ τὴν τεχνολογίαν τῶν ἀρχαίων, εἰς τὴν ἐν τῷ σώματι κατεσπαρμένην, τὸ λογιστικὸν μέρος καὶ τὴν ἐντρέχειαν, περὶ ἧς, τῆς τελευταίας ὁ Jones διερωτᾶται, μήπως ἐγράφη ἀντὶ τῆς ἐντελεχείας [47], καίτοι, καθ' ἡμᾶς, πρόκειται, κατὰ κυριολεξίαν, περὶ τοῦ ἐπιτηδείου τῆς ψυχῆς. Διὰ τὴν ἐντελέχειαν ὁ Ἀριστοτέλης ἐξηγεῖ. «Ἐπεὶ δ' ἐστὶ τὸ σῶμα τοιόνδε, ζωὴν γὰρ ἔχον οὐκ ἂν εἴη σῶμα ἡ ψυχή· οὐ γάρ ἐστι τῶν καθ' ὑποκειμένου τὸ σῶμα, μᾶλλον δ' ὡς ὑποκείμενον ἡ ὕλη. Ἀναγκαῖον ἄρα τὴν ψυχὴν οὐσίαν εἶναι ὡς εἶδος σώματος φυσικοῦ δυνάμει ζωὴν ἔχοντος. Ἡ δ' οὐσία ἐντελέχεια . . . Διὸ ἡ ψυχή ἐστιν ἐντελέχεια ἡ πρώτη τοῦ σώματος φυσικοῦ δυνάμει ζωὴν ἔχοντος» [48]· καὶ περαιτέρω, διὰ τὰ μέρη τῆς ψυχῆς· «Ἔχει δὲ ἀπορίαν εὐθὺς πῶς τε δεῖ μόρια λέγειν τῆς ψυχῆς καὶ πόσα. Τρόπον γάρ τινα ἄπειρα φαίνεται, καὶ οὐ μόνον ἅ τινες λέγουσι διορίζοντες, λογιστικὸν καὶ θυμικὸν καὶ ἐπιθυμητικόν, οἱ δὲ λόγον ἔχον καὶ ἄλογον. κατὰ γὰρ τὰς διαφορὰς δι' ἃς ταῦτα χωρίζουσι, καὶ ἄλλα φανεῖται μόρια μείζω διάστασιν ἔχοντα τούτων, περὶ ὧν καὶ νῦν εἴρηται, τό τε θρεπτικόν, ὃ τοῖς φυτοῖς ὑπάρχει καὶ πᾶσι τοῖς ζῴοις, καὶ τὸ αἰσθητικόν, ὃ οὔτε ὡς ἄλογον οὔτε ὡς λόγον ἔχον θείη ἄν τις ῥᾳδίως· ἔτι δὲ καὶ φανταστικόν» [49].

Τὸ τελευταῖον μέρος τοῦ περὶ Πλάτωνος κεφαλαίου παρ' Ἀνωνύμῳ εἶναι ἀφιερωμένον εἰς τὰ περὶ γενέσεως τῶν νόσων, ὡς ἕπεται. Αὗται αἰτιολογοῦνται «τριχῶς, ἢ παρὰ τὰ στοιχεῖα ἢ παρὰ τὴν γένεσιν τῶν σωμάτων ἢ παρὰ τὰ τούτων περισσώματα» (ἢ περιττώματα, ὡς κατωτέρω γράφει). Ἡ ἐκ στοιχείων πρόκλησις τῆς νόσου ὀφείλεται εἴτε εἰς διαταραχὴν τῆς ἀναλογίας, καθ' ἣν «πλείονα γένη τὸ εἶδος μεταβάλῃ . . . καὶ γὰρ πλείονα γενόμενα νόσους κατασκευάζει», εἴτε εἰς ἀλλοίωσιν, ὅτε «ἐν ἀνοικείῳ καθίσῃ . . . καὶ ἐγβάντα τοῦ οἰκείου εἴδους πάλι ἐνποιεῖται ἑτέροις»· ἀλλὰ πολλαὶ νόσοι προκαλοῦνται, ὅταν ταῦτα ταχθῶσιν «ἐν ἀνοικείοις τόποις» καί, ἀκόμη, ἀπὸ «τὴν τῶν στοιχείων διάθεσιν» (τ.ἔ. ἐκ τῆς δυνάμεως ἢ ἀδυναμίας συστατικοῦ τινος τῆς κράσεως ἢ μεί-

---

46) Πλάτων : Ἔνθ' ἀνωτ., 86c—d. Περὶ Φιλολάου ὅρα καὶ Δάμπασην, I. N. : Ἔνθ' ἀνωτ.

47) Jones, W. : Ibid., p. 23.

48) Ἀριστοτέλης : Περὶ Ψυχῆς Β', 421a 16—21, 27—28, Ross. Ed. Clarendon, Oxonii, 1959.

49) Ἀριστοτέλης : Ἔνθ' ἀνωτ., Γ', 432a 23—32.

ξεως). Διὰ τὴν ἐκ τῆς κατασκευῆς τῶν σωμάτων νοσολογίαν, ὅταν ἡ «ἐξ αἵματος πεπηγότος» προελθοῦσα σὰρξ καὶ τὰ «ἐκ τῶν ἰνῶν τοῦ αἵματος» προελθόντα νεῦρα τρέφωνται «πρὸς τῆς πειμελῆς», τῆς «τηκομένης καὶ διὰ τῶν ἀραιοτήτων τῶν ὀστέων ἐπιχορηγουμένης καὶ τρεφούσης» καὶ ταῦτα, τότε «κατὰ φύσιν ἔχει τὸ ζῷον· ὅταν δὲ «μὴ οὕτως γίνηται, ἀλλ' ἐνηλλαγμένως ἡ γένεσις, νόσους ἐπιφέρει». Αἱ ἐκ τῶν περιττωμάτων (ἀνωτέρω γράφει περισσώματα) παθολογικαὶ καταστάσεις «συνίστανται τριχῶς», ἤτοι· «ἢ παρὰ τὰς φύσας (ἀέρια) ἐκ τῶν περιττωμάτων ἢ παρὰ χολὴν ἢ φλέγμα», ἐξ ὧν «κοινῇ καὶ ἰδίᾳ γίνονται νόσοι», διότι καὶ ἓν μόνον καὶ δύο ὁμοῦ καὶ τὰ τρία συνδυαζόμενα προκαλοῦσι νοσηρὰς καταστάσεις [50].

Ἡ ἀνωτέρω παρ' Ἀνωνύμῳ νοσολογία τοῦ Πλάτωνος ἐκτίθεται ἀσαφῶς, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν μετὰ λεπτολογίας ἐν τῷ Τιμαίῳ ἀναπτυσσομένην. Ὁ Πλάτων ἐν αὐτῷ δέχεται τὴν γένεσιν τῶν νόσων: Πρῶτον, ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων, λόγῳ πληθώρας ἢ ἐλλείψεως ἢ ἀλλοιώσεως καὶ μεταθέσεως, ὁπότε τὰ ψυχρὰ θερμαίνονται, τὰ ξηρὰ ὑγραίνονται, τὰ ἐλαφρότερα καθίστανται βαρύτερα κ.ο.κ. Δεύτερον, ἐκ φθορᾶς τῶν ἱστῶν τοῦ σώματος, διὰ τοῦ ἑπομένου μηχανισμοῦ· κατὰ τὴν ὑγείαν αἱ σάρκες σχηματίζονται ἐκ πεπηγότος αἵματος, τὰ νεῦρα ἐκ τῶν ἰνῶν αὐτοῦ καὶ τὸ ἀπ' αὐτῶν ἐκκρινόμενον ἰξῶδες καὶ λιπαρὸν συγκολλᾷ τὴν σάρκα μετὰ τῶν ὀστῶν καὶ τρέφει ταῦτα, τὸ δὲ διηθούμενον διὰ τῶν ὀστῶν, κεκαθαρμένον κατὰ βάσιν, λεπτότατον καὶ μεγάλης περιεκτικότητος εἰς λιπαρὰς οὐσίας ἀρδεύει τὸν μυελόν· κατὰ τὴν νόσον, ἡ σὰρξ τήκεται καὶ τὰ ἐκ τῆς φθορᾶς προϊόντα εἰσέρχονται εἰς τὴν κυκλοφορίαν τοῦ αἵματος ὡς χολαί, ἰχῶρες καὶ φλέγματα· καί, αἱ μὲν χολαὶ ἔχουσι χρῶμα ξανθόν, ἐρυθρὸν καὶ μέλαν, ἀναλόγως τοῦ βαθμοῦ τῆς τήξεως τῶν σαρκῶν καὶ τῆς ἐξ αὐτοῦ προκλήσεως ὀξύτητος καὶ πικρότητος, ὁ δ' ἰχώρ, ὁ ἐξ ὀροῦ τοῦ αἵματος, εἶναι γλυκὺς καὶ ὁ ἐκ μελαίνης χολῆς ἁλμυρός, ἀποκαλούμενος καὶ ὀξὺ φλέγμα, τὸ δὲ φλέγμα ἐκ τήξεως λεπτῆς σαρκὸς μετ' ἀέρος, εἶναι λευκὸν καὶ ἐξ αὐτοῦ ὁ ἱδρώς, τὸ δάκρυον καὶ ὅσα τὸ σῶμα ἀποβάλλει καθαιρόμενον. Τρίτον, ὑπὸ τοῦ πνεύματος (φῦσα παρ' Ἀνωνύμῳ, ἀήρ), φλέγματος καὶ χολῆς· αἱ ὑπὸ τοῦ πνεύματος νόσοι, ὡς οἱ τέτανοι καὶ ὀπισθότονοι, προκαλοῦνται, ὅταν ὁ πνεύμων, προσβληθεὶς ἐκ κατάρρου, δὲν ἐπιτρέπει τὴν ἐλευθέραν ἐκβολὴν τοῦ διὰ τῶν φλεβῶν προσλαμβανομένου καὶ ἐπιστρέφοντος ἀέρος, ἢ ὅταν τὸ ἐκ τήξεως τῶν σαρκῶν δημιουργηθὲν ἀέριον δὲν δύναται δι' αὐτῶν (τῶν φλεβῶν) νὰ εὕρῃ διέξοδον· αἱ ὑπὸ τοῦ λευκοῦ φλέγματος, ὡς λεῦκαι καὶ ἀλφοί, εἶναι ἀπότοκοι τῆς μετὰ φυσαλλίδων ἀέρος συμπλοκῆς αὐτοῦ, δυσχεραινούσης τὴν διαπνοὴν τοῦ σώματος· καὶ αἱ ἐκ μελαίνης χολῆς ἢ φλέγματος ὀξέος καὶ ἁλμυροῦ, αἱ φλεγμοναί, προκαλοῦσιν αὔξησιν τῆς θερμοκρασίας τοῦ σώματος καὶ καλοῦνται ἐμπύρετα νοσήματα,

50) Anonymus Londinensis : XVII, 11—XVIII, 8, Jones.

ἐξ οὗ καὶ πηγὴ πάντων νοσημάτων τὰ προϊόντα ταῦτα ἐθεωροῦντο [51].

Ὁ Πλάτων, ὁμιλῶν ἀνωτέρω περὶ πλεονεξίας καὶ ἐνδείας τῶν στοιχείων, ἀκολουθεῖ εἰς τὸν Ἀλκμαίωνα, πρεσβεύοντα «τῆς μὲν ὑγείας εἶναι συνεκτικὴν τὴν ἰσονομίαν τῶν δυνάμεων, ὑγροῦ, ξηροῦ, ψυχροῦ, θερμοῦ, πικροῦ, γλυκέος καὶ

---

51) Πλάτων :Τὸ δὲ τῶν νόσων ὅθεν ξυνίσταται . . . τεττάρων γὰρ ὄντων γενῶν, ἐξ ὧν συμπέπηγε τὸ σῶμα, γῆς πυρὸς ὕδατός τε καὶ ἀέρος, τούτων ἡ παρὰ φύσιν πλεονεξία καὶ ἔνδεια καὶ τῆς χώρας μετάστασις ἐξ οἰκείας ἐπ' ἀλλοτρίαν γιγνομένη, πυρός τε αὖ καὶ τῶν ἑτέρων, ἐπειδὴ γένη πλείονα ἑνὸς ὄντα τυγχάνει, τὸ μὴ προσῆκον ἕκαστον ἑαυτῷ προσλαμβάνειν καὶ πάνθ' ὅσα τοιαῦτα στάσεις καὶ νόσους παρέχει· παρὰ φύσιν γὰρ ἑκάστου γιγνομένου καὶ μεθισταμένου θερμαίνεται μὲν ὅσα ἂν πρότερον ψύχηται, ξηρὰ δὲ ὄντα εἰς ὕστερον γίγνεται νοτερά. καὶ κοῦφα δὴ καὶ βαρέα, καὶ πάσας πάντῃ μεταβολὰς δέχεται . . . Δευτέρων δὴ ξυστάσεων αὖ κατὰ φύσιν ξυνεστηκυιῶν δευτέρα κατανόησις νοσημάτων τῷ βουλομένῳ γίγνεται ξυννοῆσαι . . . κατὰ φύσιν γὰρ σάρκες μὲν καὶ νεῦρα ἐξ αἵματος γίνεται, νεῦρον μὲν ἐξ ἰνῶν διὰ τὴν ξυγγένειαν, σάρκες δὲ ἀπὸ τοῦ παγέντος, ὃ πήγνυται χωριζομένων ἰνῶν· τὸ δὲ ἀπὸ τῶν νεύρων καὶ σαρκῶν ἀπιὸν αὖ γλίσχρον καὶ λιπαρὸν ἅμα μὲν τὴν σάρκα κολλᾷ πρὸς τὴν τῶν ὀστῶν φύσιν αὐτό τε τὸ περὶ τὸν μυελὸν ὀστοῦν τρέφον αὔξει, τὸ δ' αὖ διὰ τὴν πυκνότητα τῶν ὀστῶν διηθούμενον καθαρώτατον γένος τῶν τριγώνων λειότατόν τε καὶ λιπαρώτατον, λειβόβενον ἀπὸ τῶν ὀστῶν καὶ στάζον, ἄρδει τὸν μυελόν . . . νόσοι δέ, ὅταν ἐναντίως· ὅταν γὰρ τηκομένη σὰρξ ἀνάπαλιν εἰς τὰς φλέβας τὴν τηκεδόνα ἐξιῇ, τότε μετὰ πνεύματος αἷμα πολύ τε καὶ παντοδαπὸν ἐν ταῖς φλεψὶ χρώματι καὶ πικρότητι ποικιλλόμενον, ἔτι δὲ ὀξείαις καὶ ἁλμυραῖς δυνάμεσι, χολὰς καὶ ἰχῶρας καὶ φλέγματα παντοῖα ἴσχει . . . ὅσον μὲν οὖν ἂν παλαιότατον ὂν τῆς σαρκὸς τακῇ, δύσπεπτον γιγνόμενον μελαίνει μὲν ὑπὸ παλαιᾶς ξυγκαύσεως, διὰ δὲ τὸ πάντῃ διαβεβρῶσθαι πικρὸν ὂν παντὶ χαλεπὸν προσπίπτει τοῦ σώματος, ὅσον ἂν μήπω διεφθαρμένον ᾖ, καὶ ποτὲ μὲν ἀντὶ τῆς πικρότητος ὀξύτητα ἔσχε τὸ μέλαν χρῶμα, ἀπολεπτυνθέντος μᾶλλον τοῦ πικροῦ· ποτὲ δὴ ἡ πικρότης αὖ βαφεῖσα αἵματι χρῶμα ἔσχεν ἐρυθρότερον, τοῦ δὲ μέλανος τούτῳ ξυγκεραννυμένου χολῶδες· ἔτι δὲ ξυμμίγνυται ξανθὸν χρῶμα μετὰ πικρότητος, ὅταν νέα ξυντακῇ σὰρξ ὑπὸ τοῦ περὶ τὴν φλόγα πυρός· καὶ τὸ μὲν κοινὸν ὄνομα πᾶσι τούτοις ἥ τινες ἰατρῶν χολὴν ἐπωνόμασαν . . . ἰχὼρ δέ, ὁ μὲν αἵματος ὀρὸς πρᾶος, ὁ δὲ μελαίνης χολῆς ὀξείας τε ἄγριος, ὅταν ξυμμίγνυται διὰ θερμότητα ἁλμυρᾷ δυνάμει· καλεῖται δὲ ὀξὺ φλέγμα τὸ τοιοῦτον· τὸ δ' αὖ μετ' ἀέρος τηκόμενον ἐκ νέας καὶ ἁπαλῆς σαρκός, τούτου δὲ ἀνεμωθέντος καὶ ξυμπεριληφθέντος ὑπὸ ὑγρότητος καὶ πομφολύγων ξυστασῶν ἐκ πάθους τούτου . . . χρῶμα ἐχουσῶν διὰ τὴν τοῦ ἀφροῦ γένεσιν ἰδεῖν λευκόν, ταύτην πᾶσαν τηκεδόνα ἁπαλῆς σαρκὸς μετὰ πνεύματος ξυμπλακεῖσαν λευκὸν εἶναι φλέγμα φαμέν· φλέγματος δὲ αὖ νέου ξυνισταμένου ὀρὸς ἱδρὼς καὶ δάκρυον, ὅσα τε ἄλλα τοιαῦτα . . . Τρίτον δ' αὖ νοσημάτων εἶδος τριχῇ δεῖ διανοεῖσθαι γιγνόμενον, τὸ μὲν ὑπὸ πνεύματος, τὸ δὲ φλέγματος, τὸ δὲ χολῆς, ὅταν μὲν γὰρ ὁ τῶν πνευμάτων ταμίας πλεύμων μὴ καθαρὰς παρέχει τὰς διεξόδους ὑπὸ ῥευμάτων φραχθείς, ἔνθα μὲν οὐκ ἰόν, ἔνθα δὲ πλεῖον ἢ τὸ προσῆκον πνεῦμα εἰσιὸν τὰ μέν οὖν τυγχάνοντα ἀναψυχῆς σήπει, τὰ δὲ τῶν φλεβῶν διαβιβαζόμενον καὶ ξυνεπιστρέφον αὐτὰ τῆκόν τε τὸ σῶμα εἰς τὸ μέσον αὐτοῦ διάφραγμά τ' ἴσχον ἐναπολαμβάνεται . . . πολλάκις δ' ἐν τῷ σώματι διακριθείσης σαρκὸς πνεῦμα ἐγγενόμενον καὶ ἀδυνατοῦν ἔξω πορευθῆναι τὰς αὐτὰς τοῖς ἐπεισεληλυθόσιν ὠδῖνας παρέσχε . . . τὸ δὲ λευκὸν φλέγμα διὰ τῶν πομφολύγων πνεῦμα χαλεπὸν ἀπολῃφθέν, ἔξω δὲ τοῦ σώματος ἀναπνοὰς ἴσχον . . . μετὰ χολῆς δὲ μελαίνης κερασθὲν (γίγνεται) φλέγμα δ' ὀξὺ καὶ ἁλμυρὸν πηγὴ πάντων νοσημάτων . . . ὅσα δὲ φλεγμαίνειν λέγεται τοῦ σώματος, ἀπὸ τοῦ κάεσθαί τε καὶ φλέγεσθαι διὰ χολὴν γέγονε πάντα, λαμβάνουσα μὲν οὖν ἀναπνοὴν ἔξω παντοῖα ἀναπέμπει φύματα ζέουσα, καθειργνυμένη δ' ἐντὸς πυρίκαυτα νοσήματα πολλὰ ἐμποιεῖ. (Τίμαιος, 82e—b, 82c—83e, 84d—85c, Hermann).

τῶν λοιπῶν, τὴν δ' ἐν αὐτοῖς μοναρχίαν νόσου ποιητικήν, φθοροποιὸν γὰρ ἑκατέρου μοναρχίαν» [52]. Τὸ διηθημένον θρεπτικὸν ὑλικὸν τοῦ μυελοῦ ἀποκαλεῖ καθαρώτατον γένος τῶν τριγώνων, διότι «βάσις δὲ ἥ τε τῶν κατ' ἀρχὰς τριγώνων ὑποτεθέντων ἀσφαλεστέρα κατὰ φύσιν» [53]. Διὰ τὴν χολήν, φλέγμα καὶ ἰχῶρα, σημειοῦμεν τὰ κάτωθι. Φιλόλαος «λέγει τὴν χολὴν ἰχῶρα εἶναι τῆς σαρκός . . . μηδὲ τετάχθαι ἐπὶ τῷ ἥπατι χολήν . . . τὸ δ' οὗ φλέγμα τῶν πλείστως ψυχρὸν εἶναι λεγόντων, αὐτὸς θερμὸν τῇ φύσει ὑποτίθεται· ἀπὸ γὰρ τοῦ φλέγειν τὸ φλέγμα εἰρῆσθαι» [54]· καὶ ὁ σοφιστὴς Πρόδικος, ὁ διδάξας τὴν ὀρθὴν ὁρολογίαν, «τὸ συγκεκαυμένον καὶ οἷον ὑπερωπτημένον ἐν τοῖς χυμοῖς ὀνομάζει φλέγμα παρὰ τὸ πεφλέχθαι» [55], ἀλλ' ὁ Γαληνὸς ἀντιτίθεται γράφων· «Τὸ πρὸς ἁπάντων ἀνθρώπων ὀνομαζόμενον φλέγμα τὸ λευκὸν τὴν χρόαν, ὃ βλένναν ὀνομάζει Πρόδικος, ὁ ψυχρὸς καὶ ὑγρός ἐστιν οὗτος καὶ πλεῖστος τοῖς τε γέρουσι καὶ τοῖς ὁπωσδήποτε ψυγεῖσιν ἀθροίζεται καὶ οὐδεὶς οὐδὲ μαινόμενος ἂν ἄλλο τι ἢ ψυχρὸν καὶ ὑγρὸν εἴποι ἂν αὐτόν» [56]. Ὁ Ἱπποκράτης, ὁ συστηματοποιήσας τὴν θεωρίαν τῶν χυμῶν, πρεσβεύει· «Τὸ δὲ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ἔχει ἐν ἑαυτῷ αἷμα καί φλέγμα καὶ χολὴν ξανθήν τε καὶ μέλαιναν, καὶ ταῦτ' ἐστὶν αὐτέῳ ἡ φύσις τοῦ σώματος, καὶ διὰ ταῦτα ἀλγέει καὶ ὑγιαίνει. Ὑγιαίνει μὲν οὖν μάλιστα, ὁκόταν μετρίως ἔχῃ ταῦτα πρὸς ἄλληλα κρήσιος καὶ δυνάμιος καὶ πλήθεος καὶ μάλιστα μεμιγμένα ᾖ, ἀλγέει δὲ ὁκόταν τι τουτέων ἔλασσον ἢ πλέον ᾖ ἢ χωρισθῇ ἐν τῷ σώματι καὶ μὴ κεκρημένον ᾖ τοῖσι ξύμπασιν. Ἀνάγκη γάρ, ὁκόταν τι τουτέων χωρισθῇ καὶ ἐφ' ἑωυτοῦ στῇ, οὐ μόνον τοῦτο τὸ χωρίον, ἔνθεν ἐξέστη, ἐπίνοσον γίνεσθαι, ἀλλὰ καὶ ἔνθα ἂν ἐπιχυθῇ, ὑπερπιμπλάμενον ὀδύνην τε καὶ πόνον παρέχειν. Καὶ γὰρ ὅταν τι τουτέων ἔξω τοῦ σώματος ἐκρυῇ πλέον τοῦ ἐπιπολάζοντος, ὀδύνην παρέχει ἡ κένωσις. Ἢν τ' αὖ πάλιν ποιήσηται ἔσω τὴν κένωσιν καὶ τὴν μετάστασιν καὶ τὴν ἀπόκρισιν ἀπὸ τῶν ἄλλων, πολλὴ αὐτέῳ ἀνάγκη διπλῆν τὴν ὀδύνην παρέχειν κατὰ τὰ εἰρημένα, ἔνθεν τε ἐξέστη καὶ ἔνθα ὑπερέβαλεν» [57]· ἡ νόσος, ἑπομένως, προκαλεῖται ἐκ διαταραχῆς τῆς συμμέτρου κράσεως τῶν χυμῶν ἢ διαχωρισμοῦ ἑνὸς τῶν ἄλλων καὶ μεταστάσεως αὐτοῦ. Ὁ αὐτός, περὶ δυνάμεως χυμῶν, γράφει. «Εἰ γλυκὺς χυμὸς μεταβάλλοι εἰς ἄλλο εἶδος, μὴ ἀπὸ ξυγκρήσιος, ἀλλ' αὐτὸς ἐφιστάμενος, ποῖός τις πρῶτος γένοιτο πικρὸς ἢ ἁλμυρὸς ἢ στρυφνὸς ἢ ὀξύς ; Οἶμαι μὲν ὀξύς. Ὁ ἄρα ὀξὺς χυμὸς ἀνεπιτήδειος προσφέρων ἂν τῶν λοιπῶν μάλιστα εἴη, εἴ περ ὁ γλυκύς γε πάντων ἐπι-

---

52) Δάμπασης, I. N. : Ἀλκμαίων, ὁ Φιλόσοφος καὶ Ἐρευνητὴς Ἰατρός, Ἔνθ' ἀνωτ.

53) Πλάτων : Τίμαιος, 55e, Hermann.

54) Δάμπασης, I. N. : Φιλόλαος, ὁ τελευταῖος Πυθαγόρειος Ἰατρός. Ἔνθ' ἀνωτ.

55) Δάμπασης, I, N. : Πρόδικος, ὁ Κεῖος Σοφιστὴς καὶ Ἰατρός. «Ἰατρικὰ Χρονικά», 2 : 3, 1963.

56)Γαληνός : Περὶ Δυνάμεων Φυσικῶν, τόμ. 2, σ. 130, Kühn.

57) Ἱπποκράτης : Περὶ Φύσιος Ἀνθρώπου 4, τόμ. 6, σ. 38—40, Littré. Ed. Ballière, Paris, 1849.

τηδειότατος» [58]. Οἱ χυμοί, γενικῶς, ἐξεπροσώπουν παρ' Ἱπποκράτει τὰ στοιχεῖα, εἶχον ἰδιότητας καὶ ἀνταπεκρίνοντο εἰς τύπους ἀτόμων, ἤτοι·

χυμός :	στοιχεῖον :	ἰδιότητες :	τύπος ἀτόμου :
κιτρίνη χολὴ-	πῦρ-	θερμὸν καὶ ξηρὸν-	χολερικὸς
μέλαινα χολὴ-	γῆ -	ψυχρὸν καὶ ξηρὸν-	μελαγχολικὸς
φλέγμα -	ὕδωρ-	ψυχρὸν καὶ ὑγρὸν-	φλεγματικὸς
αἷμα -	ἀὴρ -	θερμὸν καὶ ὑγρὸν-	πληθωρικὸς [59] [60].

Αἱ ἐν τῷ Τιμαίῳ περὶ χυμῶν ἀπαντῶσαι δοξασίαι, καίτοι χολή, ἰχὼρ καὶ φλέγμα ἐθεωροῦντο προϊόντα τήξεως τῆς σαρκός, ἔχουσι σαφῶς ὑποστῆ καὶ τὴν ἐπήρειαν τῶν τοῦ Ἱπποκράτους, τὸν ὁποῖον ὁ Πλάτων ἐν μὲν τῷ Πρωταγόρᾳ θεωρεῖ διδάσκοντα τὴν ἰατρικὴν ἐπὶ πληρωμῇ [61], ἐν δὲ τῷ Φαίδρῳ ἐκθέτει, διὰ τοῦ Σωκράτους, τὴν Ἱπποκρατικὴν μέθοδον ὡς ἕπεται·

Σω. Ψυχῆς οὖν φύσιν ἀξίως λόγου κατανοῆσαι οἴει δυνατὸν εἶναι ἄνευ τῆς τοῦ ὅλου φύσεως :

Φαι. Εἰ μὲν Ἱπποκράτει γε τῷ τῶν Ἀσκληπιαδῶν δεῖ τι πιθέσθαι, οὐδὲ περὶ σώματος ἄνευ τῆς μεθόδου ταύτης.

Σω. Καλῶς γάρ, ὦ ἑταῖρε, λέγει· χρὴ μέντοι πρὸς τῷ Ἱπποκράτει τὸν λόγον ἐξετάζοντα σκοπεῖν, εἰ συμφωνεῖ.

Φαι. Φημί.

Σω. Τὸ τοίνυν περὶ φύσεως σκόπει τί ποτε λέγει Ἱπποκράτης τε καὶ ὁ ἀληθὴς λόγος. Ἆρ' οὐχ ὧδε δεῖ διανοεῖσθαι περὶ ὁτουοῦν φύσεως· πρῶτον μέν, ἁπλοῦν ἢ πολυσχιδές ἐστιν, οὗ πέρι βουλησόμεθα εἶναι αὐτοὶ τεχνικοὶ καὶ ἄλλον δυνατοὶ ποιεῖν, ἔπειτα δέ, ἂν μὲν ἁπλοῦν ᾖ, σκοπεῖν τὴν δύναμιν αὐτοῦ, τίνα πρὸς τὶ πέφυκεν εἰς τὸ δρᾶν ἔχον ἢ τίνα εἰς τὸ παθεῖν ὑπὸ τοῦ, ἐὰν δὲ πλείω

---

58) Ἱπποκράτης : Περὶ Ἀρχαίης Ἰητρικῆς 24, τόμ. 1, σ. 634—636, Litrré. Ὁ ἰχὼρ καθ' Ἱπποκράτην εἶναι προϊὸν νεκρωτικῆς ἐπεξεργασίας, ὡς ἐκ τῶν ἑπομένων περικοπῶν ἐμφαίνεται· «Ἐκ πτώματος τρωθέντος πήχεως, ἐπὶ σφακελισμῷ πυοῦται· πεπαινομένου δὲ ἤδη, γλίσχρος ἰχὼρ ἐκθλίβεται . . . » καὶ «πελιαινομένων δὲ τῶν ὀστέων καὶ πυρεταινόντων, ἀφίστατο τὸ δέρμα ἀπὸ τοῦ ὀστέου, καὶ πῦον ὑπεμένετο· τούτοισι τρυπωμένοισιν ἐξ αὐτοῦ τοῦ ὀστέου ἀνήρχετο ἰχὼρ λεπτός, ὀῤῥώδης, ὕπωχρος, κάκοδμος, θανάσιμος». (Ἐπιδημιῶν τὸ Πέμπτον 65 καὶ Ἕκτον 35, τόμ. 5, σ. 242 καὶ 402, Littré).

59) Gordon, B. : Medicine Throughout Antiquity, p. 509. Ed. Davis, Philadelphia, 1949.

60) Skinner, H. The Origins of Medical Terms. p. 215. Ed. Williams & Wilkins, Baltimore, 1961.

61) Πλάτων : Καὶ ἐγὼ ἀποπειρώμενος τοῦ Ἱπποκράτους τῆς ῥώμης διεσκόπουν αὐτὸν καὶ ἠρώτων . . . ὥσπερ ἂν εἰ ἐπενόεις παρὰ τὸν σαυτοῦ ὁμώνυμον ἐλθὼν Ἱπποκράτην τὸν Κῷον, τὸν τῶν Ἀσκληπιαδῶν, ἀργύριον τελεῖν ὑπὲρ σαυτοῦ μισθὸν ἐκείνῳ, εἴ τίς σε ἤρετο· Εἰπέ μοι, μέλλεις τελεῖν ὦ Ἱπποκρατες, Ἱπποκράτει μισθὸν ὡς τίνι ὄντι ; τὶ ἂν ἀπεκρίνω ; Εἶπον ἄν, ἔφη, ὡς ἰατρῷ. Ὡς τὶ γενησόμενος : Ὡς ἰατρός, ἔφη. (Πρωταγόρας, 311 b—c, Hermann).

εἴδη ἔχῃ, ταῦτα ἀριθμησαμένους, ὅπερ ἐφ' ἑνός, τοῦτ' ἰδεῖν ἐφ' ἑκάστου, τῷ τὶ ποιεῖν αὐτὸ πέφυκεν ἢ τῷ τὶ παθεῖν ὑπὸ τοῦ; [62].

Ἀλλ' ἡ ἀνωτέρω μέθοδος εἰσήχθη ἀπὸ τοῦ Θ' π. Χ. αἰῶνος ὑπὸ τοῦ Θρᾳκὸς Ζαλμόξιδος [63] καὶ οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ τὴν ἠκολούθουν μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Σωκράτους, γνωρίσαντος, κατὰ τὴν μάχην τῆς Ποτιδαίας τῷ 432 π. Χ., ἕνα «Ζαλμόξιδος ἰατρόν», παρ' οὗ ἐδιδάχθη, ὅτι ὅπως δὲν πρέπει νὰ ἐπιχειρῇ τις νὰ θεραπεύσῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἄνευ τῆς κεφαλῆς, οὔτε καὶ τὴν κεφαλὴν ἄνευ τοῦ σώματος, οὕτως, οὔτε καὶ τὸ σῶμα ἄνευ τῆς ψυχῆς· καὶ τοῦτο εἶναι αἰτία τῆς διαφυγῆς πολλῶν νοσημάτων παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἰατροῖς, διότι ἡ ἄγνοια τοῦ ὅλου, τοῦ ὁποίου εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπιμεληθῇ τις, αὐτοῦ μὴ ἔχοντος καλῶς, εἶναι ἀδύνατον τὸ μέρος νὰ εὐεκτῇ. Διότι πάντα ἐκ τῆς ψυχῆς ὁρμῶνται, καὶ τὰ καλὰ καὶ τὰ κακά, εἰς τὸ σῶμα καὶ τὸν ὅλον ἄνθρωπον, καὶ ἐκεῖθεν ἐπιδρῶσιν ὅπως τὰ τῆς κεφαλῆς εἰς τοὺς ὀφθαλμούς· ἀναγκαῖον, λοιπόν, ἐκεῖνο καὶ πρῶτον μάλιστα νὰ θεραπεύῃ τις, διὰ νὰ ἔχωσι καλῶς καὶ τὰ τῆς κεφαλῆς καὶ τὰ τοῦ ἄλλου σώματος μέρη. Νὰ θεραπεύῃ δέ τις τὴν ψυχὴν διά τινων ἐπῳδῶν, συνισταμένων ἐκ λόγων καλῶν, οἵτινες ὡς σωφροσύνη ἐνσταλάζονται εἰς τὰς ψυχάς, τὴν τὴν ὑγείαν καὶ τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ ἄλλου σώματος προσπορίζουσα. Κατὰ τὴν διδασκαλίαν περὶ φαρμάκων καὶ ἐπῳδῶν, εἶπεν ὁ Θρᾷξ, ὅτι μόνον τὸ φάρμακον δὲν θεραπεύει τὸ σῶμα, ἄνευ τῆς παροχῆς τῆς δι' ἐπῳδῆς θεραπείας εἰς τὴν ψυχὴν τὸ πρῶτον [64]. Αἱ ἀντιλήψεις αὗται τοῦ Ζαλμόξιδος καὶ τῶν μαθητῶν του,

62) Πλάτων: Φαῖδρος, 270c—d, Hermann. Καὶ ὁ Γαληνός, ποιούμενος κριτικὴν τῶν ἀπόψεων τοῦ Ἐρασιστράτου, ὁμολογεῖ τὴν ἐπὶ τοῦ Πλάτωνος καὶ ἄλλων ἐπίδρασιν τῶν Ἱπποκρατικῶν δοξασιῶν, γράφων. «Οὐ μόνος δὲ Πλάτων, ἀλλὰ καὶ Ἀριστοτέλης καὶ Θεόφραστος οἵ τε ἄλλοι μαθηταὶ Πλάτωνός τε καὶ Ἀριστοτέλους, οἵ τὸν περὶ χυμῶν λόγον ἐζήλωσαν Ἱπποκράτους, ὥσπερ γε καὶ τῶν παλαιῶν ἰατρῶν οἱ διασημότεροι, Διοκλῆς, Πλειστόνικος, Μνησίθεος, Πραξαγόρας. Φιλότιμος, Ἡρόφιλος· Ἐρασίστρατος δὲ δῆλός ἐστι πρὸς τοὺς ἀπὸ Κῶ φιλοτιμούμενος, ὡς ἑτέροις ἐδείξαμεν, οὐκ ἀλήθειαν τιμῶν, καὶ διὰ τοῦτο δεδιὼς φθέγξασθαι θερμὸν ἢ ψυχρὸν ἢ ὑγρὸν ἢ ξηρόν τινα τῶν χυμῶν». (Περὶ τῶν καθ' Ἱπποκράτην καὶ Πλάτωνα Δογμάτων Θ', τόμ. 5, σ. 684—685, Kühn). Περὶ τῶν διασήμων Ἀλεξανδρινῶν ἰατρῶν, ὅρα καὶ Δάμπασην, I. N.: Ἡρόφιλος καὶ Ἐρασίστρατος, οἱ Κορυφαῖοι τῆς Ἀλεξανδρινῆς Ἰατρικῆς Σχολῆς. «Ἰατρικὰ Χρονικά», 8 : 2, 1968.

63) Δάμπασης, I. N.: Ζάλμοξις, ὁ Θρᾷξ Μυσταγωγὸς καὶ Ἰατρός. «Ἰατρικὰ Χρονικά», 3 : 4—5, 1964.

64) Πλάτων: Ἀλλὰ Ζάλμοξις, ἔφη . . . ὅτι ὥσπερ ὀφθαλμοὺς ἄνευ κεφαλῆς οὐ δεῖ ἐπιχειρεῖν ἰᾶσθαι οὐδὲ κεφαλὴν ἄνευ σώματος, οὕτως οὐδὲ σῶμα ἄνευ ψυχῆς, ἀλλὰ τοῦτο καὶ αἴτιον εἴη τοῦ διαφεύγειν τοὺς παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἰατροὺς τὰ πολλὰ νοσήματα, ὅτι τὸ ὅλον ἀγνοεῖν οὗ δέοι τὴν ἐπιμέλειαν ποιεῖσθαι, οὗ μὴ καλῶς ἔχοντος ἀδύνατον εἴη τὸ μέρος εὖ ἔχειν. Πάντα γὰρ ἔφη ἐκ τῆς ψυχῆς ὡρμῆσθαι καὶ τὰ κακὰ καὶ τὰ ἀγαθὰ τῷ σώματι καὶ παντὶ τῷ ἀνθρώπῳ, καὶ ἐκεῖθεν ἐπιρρεῖν ὥσπερ ἐκ τῆς κεφαλῆς ἐπὶ τὰ ὄμματα· δεῖ οὖν ἐκεῖνο καὶ πρῶτον καὶ μάλιστα θεραπεύειν, εἰ μέλει καὶ τὰ τῆς κεφαλῆς καὶ τὰ τοῦ ἄλλου σώματος καλῶς ἔχειν. Θεραπεύεσθαι δὲ τὴν ψυχὴν ἔφη . . ἐπῳδαῖς τισι· τὰς δ' ἐπῳδὰς ταύτας τοὺς λόγους εἶναι τοὺς καλούς· ἐκ δὲ τῶν τοιούτων λόγων ἐν ταῖς ψυχαῖς σωφροσύνην ἐγγίγνεσθαι, ἧς ἐγγενομένης καὶ παρούσης ῥᾴδιον ἤδη εἶναι τὴν ὑγίειαν ἐν τῇ κεφαλῇ καὶ τῷ ἄλλῳ σώματι πορίζειν. Διδάσκων οὖν με τό τε φάρμακον καὶ τὰς ἐπῳδάς, ὅπως, ἔφη, τῷ φαρμάκῳ τούτῳ μηδείς σε πείσῃ τὴν αὐτοῦ κεφαλὴν θεραπεύειν. ὃς ἂν μὴ τὴν ψυχὴν πρῶτον παράσχῃ τῇ ἐπῳδῇ ὑπὸ σοῦ θεραπευθῆναι. (Χαρμίδης, 156e—157b, Hermann).

τῶν Ζαλμοξιδῶν, τῶν ὁποίων ἐκ τοῦ Πλάτωνος, διὰ τοῦ Σωκράτους, λαμβάνομεν γνῶσιν, εἶναι λίαν ἐνδιαφέρουσαι ἀπὸ ψυχοσωματικῆς πλευρᾶς. Ἡ ἐπῳδή, ἀπὸ τῆς μαγείας ἐκκινήσασα, ἀπολήγει εἰς τὴν ψυχοθεραπείαν, τὴν ἀποσκοποῦσαν εἰς τὴν ἀπόκτησιν σωφροσύνης τῆς ψυχῆς διὰ τοὺς νοσοῦντας καὶ τὴν ἐκ ταύτης συναισθηματικὴν ἄσκησιν πρὸς διατήρησιν τῆς ὑγείας, ἐφ' ὅσον πάντα, ἀγαθὰ καὶ πονηρά, ἐκ τῆς ψυχῆς ὡρμήθησαν. Ἡ ψυχὴ προΐσταται τῶν λειτουργιῶν τοῦ σώματος· δι' αὐτὸ καὶ τὸ φάρμακον εἶναι ἀνενεργὲς καὶ ἀνωφελές, ἄνευ προηγουμένης χρήσεως ἐπῳδῶν, τῶν καλῶν λόγων διὰ τὴν ἀπόκτησιν τῆς ποθητῆς σωφροσύνης τῆς ψυχῆς, τῆς ψυχικῆς ὑγείας. Τὸ σῶμα εἶναι ἑνιαῖον καί, ἐὰν δὲν μελετήσωμεν καλῶς πῶς ἔχει τοῦτο, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεραπεύσωμεν τὸ πάσχον μέρος του. Ὅθεν πρέπει νὰ γνωρίσωμεν τὸν ἀνθρώπινον ὀργανισμὸν ἐν τῷ συνόλῳ του δι' ἐπαγωγῆς τῶν ἐπὶ μέρους εὑρημάτων καὶ δι' ἀναγωγῆς, ἐν συνεχείᾳ ν' ἀναλύσωμεν τὴν σχέσιν σώματος καὶ ψυχῆς ἔν τε τῇ ὑγείᾳ καὶ τῇ νόσῳ. Καὶ ἡ ψυχοσωματικὴ αὕτη διδασκαλία δὲν ἀπέχει τῆς συγχρόνου.

Ὁ Ἀνώνυμος, εἰς τὸ περὶ Πλάτωνος κεφάλαιον, ἀναφέρει τὰς φύσας καὶ τὰ περισσώματα ἢ περιττώματα· ἀλλ' ὁ Πλάτων δὲν μνημονεύει αὐτῶν ἐν τῷ Τιμαίῳ. Περὶ φυσῶν ὑπάρχει ἰδιαίτερον βιβλίον, περιληφθὲν ὑπὸ τῶν Ἀλεξανδρινῶν βιβλιοθηκαρίων ἐν τῇ Ἱπποκρατικῇ συλλογῇ, ἐν ᾧ ἀναγιγνώσκομεν· «Πνεύματα δὲ τὰ μὲν ἐν τοῖσι σώμασι φῦσαι καλέονται, τὰ δὲ ἔξω τῶν σωμάτων ἀήρ» [65]. Ἐκ τοῦ βιβλίου τούτου, χαρακτηριζομένου σοφιστικοῦ καὶ μὴ θεωρουμένου γνησίου Ἱπποκρατικοῦ, τό γε νῦν [66], πολλὰ παρέλαβεν ὁ Ἀνώνυμος διὰ τὴν σύνταξιν τοῦ περὶ Ἱπποκράτους κεφαλαίου [67]· καὶ τοῦτο ἐξέπληξε τοὺς περὶ τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἰατρικῆς ἀσχολουμένους. Φαίνεται, ὅτι αἱ κατὰ τὸν Β' μ. Χ. αἰῶνα ἐπικρατήσασαι αἱρέσεις, καὶ μάλιστα ἡ τῶν μεθοδικῶν, εἶχον κλονίσει τὴν πίστιν τῶν ἰατρῶν πρὸς τὰς Ἱπποκρατικὰς δοξασίας, τῶν ὁποίων ὁ Γαληνὸς ὑπερημύνθη ἐν τοῖς Ὑπομνήμασιν αὐτοῦ [68] καὶ κατώρθωσε νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν προτέραν αὐτῶν αἴγλην. Τὰ περὶ περισσωμάτων ἀπηχοῦσι τὰς Κνιδίας γνώμας καὶ θεωροῦνται Αἰγυπτιακῆς προελεύσεως. Οὕτως, ὁ μὲν Εὐρυφῶν [69] «οἴεται τὰς νόσους ἀποτελεῖσθαι τρόπῳ τοιούτῳ· ὅταν ἡ κοιλία, φησίν, τὴν ληφθεῖσαν τροφὴν μὴ ἐκπέμπῃ, ἀπογεννᾶται περισσώματα, ἃ δὴ ἀνενεχθέντα ὡς τοὺς κατὰ τὴν κεφαλὴν τόπους ἀποτελεῖ τὰς νόσους· ὅταν μέντοι γε λεπτὴ καὶ καθαρὰ ὑπάρχῃ ἡ κοιλία, δεόντως γίνεται ἡ πέψις· ὅταν δὲ μὴ ᾖ τοιαύτη, συμβαίνει τὰ προκείμενα γίνεσθαι» [70]· ὁ δὲ Ἡρόδικος [71] «καὶ αὐτὸς τὰ περισσώματα αἴτια λέγει τῆς νόσου εἶναι, συμφέρεται· καθ' ὃ δέ φησιν μὴ διὰ τὸ τὴν κοιλίαν καθαρὰν εἶναι ἢ λεπτήν, διαλλάσσει χρώμενος αἰτίᾳ τοιαύτῃ· ὅταν γὰρ ἀκεινητήσαντες οἱ

65) Ἱπποκράτης . Περὶ Φυσῶν 3, τόμ. 6, σ. 94, Littré.
66) Sarton G. : Ibid., vol. I, p. 99.
67) Anonymus Londinensis : V, 35—VII, 40, Jones.
68) Galeni, C. : Opera Omnia, vol. 1—20, Kühn.
60) Δάμπασης, I. N. : Εὐρυφῶν, ὁ Ἡγέτης τῆς Κνιδίας Ἰατρικῆς Σχολῆς. Ἔνθ' ἀνωτ.
70) Anonymus Londinensis : IV, 33—40, Jones.
71) Δάμπασης, I. N. : Ἡρόδικος, ὁ Κνίδιος Ἰατρός. Ἔνθ' ἀνωτ.

ἄνθρωποι προσενέγκωνται τροφήν, συμβαίνει ταύτην μὴ διοικεῖσθαι, ἀλλὰ λιτὴν καὶ ἀκατέργαστον παρακειμένην εἰς περισσώματα ἀναλύεσθαι» [72]. Ἀλλὰ πρῶτοι οἱ Αἰγύπτιοι ταριχευταὶ παρετήρησαν τὴν ἔναρξιν τῆς σήψεως τῶν νεκρῶν ἐκ τοῦ ἐντέρου καί, ἐν συνεχείᾳ, οἱ ἰατροὶ ἤχθησαν εἰς τὸ συμπέρασμα τῆς δημιουργίας νοσογόνου παράγοντος ἐκ στάσεως τῶν κοπράνων καὶ ὠνόμασαν αὐτὸν «whdw» (σηπτικόν) [73]· δι' αὐτὸ καὶ συνίστων, οἱ Αἰγύπτιοι, τοὺς ὑποκλυσμούς, μετὰ τῶν ἐμετικῶν καὶ καθαρτικῶν, ὡς μέσα θεραπευτικὰ καὶ προληπτικὰ τῶν νόσων, ὅπως ὁ Ἡρόδοτος πληροφορεῖ, γράφων· «Συρματίζουσι τρεῖς ἡμέρας ἐπεξῆς μηνὸς ἑκάστου, ἐμέτοισι θηρώμενοι τὴν ὑγιείην καὶ κλύσμασι, νομίζοντες ἀπὸ τῶν τρεφόντων σιτίων πάσας τὰς νούσους τοῖσι ἀνθρώποισι γίνεσθαι» [74]. Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἐν προκειμένῳ λέγει· «Γίνεται δ' οὐθὲν σηπόμενον ἀλλὰ πεττόμενον· ἡ δὲ σῆψις καὶ τὸ σηπτὸν περίττωμα τοῦ πεφθέντος ἐστίν» [75].

Περαίνοντες τὰ τῆς ἰατρικῆς τοῦ Πλάτωνος παρ' Ἀνωνύμῳ, ἐπαναλαμβάνομεν, ὅτι ὁ τελευταῖος ἀποσπάσματά τινα παρέλαβεν ἐκ τοῦ Τιμαίου καὶ ἀνέμειξε μετὰ γνωμῶν Στωϊκῶν, Κνιδίων καὶ Ἀριστοτελικῶν, παραλείψας, εἰσέτι, τὰς ψυχοσωματικάς, περὶ ὧν ὡμιλήσαμεν, καὶ τὰς περὶ γυμναστικῆς ἀπόψεις τοῦ πρώτου. Ὁ Πλάτων δὲν ἐδίδαξε πῶς νὰ ἐπιμελούμεθα τῆς ψυχῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ σώματος [76], ἀναφερόμενος, ἰδίᾳ, εἰς τοὺς γυμναστὰς - ἰατροὺς Ἴκκον τὸν Ταραντῖνον [77] καὶ Ἡρόδικον τὸν Σηλυμβριανόν [78], περὶ ὧν καὶ τοῦ γράφοντος ἰδία μελέτη [79].

Τ' ὄνομα τοῦ Πλάτωνος εὐφήμως μνημονεύεται ὑπὸ τῶν συγγραφέων τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος αἰῶνος, ὧν τινες ὡς ἕπεται· Ὁ Sprengel, ἀφιερῶν εἰς αὐτὸν περὶ τὰς τριάκοντα σελίδας, δέχεται τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἰδεῶν του ἐπὶ τῶν δογματικῶν διαδόχων τοῦ Ἱπποκράτους, ἀπὸ Θεσσαλοῦ μέχρι Πραξαγόρου, καί, ἰδίᾳ, εἰς τὴν φυσιολογίαν [80]. Κατὰ Guardia, ἦτο ἀναμφιβόλως, ὁ Πλάτων, κάτοχος ἰατρικῶν γνώσεων· ὅ,τι λέγει περὶ γυμαστικῆς εἰς πολλοὺς διαλόγους καὶ περὶ τοῦ τρόπου θεραπείας τῶν νόσων, ὡς καὶ οἱ ἔπαινοι διὰ τὸν Ἡρόδικον καὶ ἡ περὶ Ἱπποκράτους μνεία ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ὄχι μόνον ἐτίμα τὴν ἰατρικήν,

---

72) Anonymus Londinensis : V, 2—19, Jones.

73) Stewer. R. And Saunders J. : Ancient Egyptian and Cnidian Medicine, p. 3—4. Ed. University of California Press, 1959.

74) Ἡρόδοτος : Ἱστοριῶν Β' 77, Kallenberg. Ed. Teubneri, Lipsiae, 1939.

75) Ἀριστοτέλης : Περὶ Ζῴων Γενέσεως Γ', 762a, 10—15, Peck. Ed. Heinemann, London, 1953.

76) Πλάτων : Νόμων δ', 720 καὶ ια', 916, Hermann. Πρωταγόρας 316e, Hermann. Φαῖδρος 227d, Hermann.

77) Πλάτων : Νόμων η', 840d, Hermann.

78) Πλάτων : Πολιτείας γ', 406b, Hermann.

79) Δάμπασης, Ι. Ν : Ἴκκος ὁ Ταραντῖνος καὶ Ἡρόδικος ὁ Σηλυμβριανός, οἱ διάσημοι Γυμνασταὶ—Ἰατροί. Ἔνθ' ἀνωτ.

80) Sprengel, K. : Histoire de la Médicine, vol. I, p. 334—337, Jourdan. Ed. Deterville et Desoer, Paris, 1815.

ἀλλὰ καὶ εἶχε μελετήσει τὰς ἀρχὰς ταύτης [81]. Ὁ Lavastine ἀναφέρεται εἰς τὸν Πλάτωνα καὶ εἰς τοὺς τρεῖς τόμους τοῦ βιβλίου του· εἰς δὲ τὸ περὶ αὐτοῦ κεφάλαιον τονίζει τὴν ἐπανασύνδεσιν τῆς ἰατρικῆς μετὰ τῆς φιλοσοφίας, χάρις εἰς τὸν Πλάτωνα, (τῆς ἀπομακρύνσεως τῆς μιᾶς ἀπὸ τῆς ἄλλης ὑπὸ τοῦ Ἱπποκράτους ἐπιτευχθείσης, ὡς γνωστὸν) καὶ μνημονεύει τῶν εἰς τὸν Τίμαιον ἰατρικῶν ἀπόψεων αὐτοῦ [82]. Ὁ Castiglioni ποιεῖται μνείαν τοῦ Φαίδωνος καὶ τοῦ Τιμαίου, πρὸς ἀναγραφὴν τῶν περὶ ψυχῆς καὶ νόσων Πλατωνικῶν γνωμῶν [83]. Ὁ Gorden θεωρεῖ τὸν Πλάτωνα μέγαν θαυμαστὴν τοῦ Ἱπποκράτους καὶ περιγράφει τὴν φυσιολογίαν καὶ παθολογίαν αὐτοῦ [84]. Ὁ Sigerist ἀναφέρεται εἰς διαφόρους διαλόγους τοῦ Πλάτωνος (Φαῖδρος, Πρωταγόρας, Συμπόσιον, Τίμαιος) [85]. Οἱ Bariéty καὶ Coury τονίζουσι, καὶ αὐτοί, τὴν διείσδυσιν τῆς φιλοσοφίας εἰς τὴν ἰατρικήν, ἐξ αἰτίας τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ σημειοῦσι τὰς βιολογικὰς δοξασίας τοῦ πρώτου [86].

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται, ὅτι ἡ προσωπικότης Πλάτωνος, ἡ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ Δ' π. Χ. αἰῶνος καλύπτουσα, ἤσκησεν ἐπίδρασιν σημαντικήν, ὄχι μόνον ἐπὶ τῆς ἰατρικῆς τῆς ἐποχῆς του, ἀλλὰ καὶ τῶν μετέπειτα χρόνων, ὡς ἐκ τοῦ παπύρου τοῦ Ἀνωνύμου τεκμαίρεται. Καί, ἐὰν ὡς ἰατρὸς κατέχῃ θέσιν ἐξέχουσαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς τέχνης τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ὡς φιλόσοφος καὶ μύστης ἐξακολουθεῖ ζῶν μέχρι σήμερον, διότι, μετὰ τοῦ Ὀρφέως καὶ τοῦ Πυθαγόρου, ἐνσαρκώνει τὴν Ἑλληνικὴν ψυχήν.

---

81) Guardia, J. : La Médecine à travers les Sciècles, p. 399. Ed. Ballière, Paris, 1865.

82) Lavastine, L. : Histoire Générale de la Médecine, vol. I, p. 280—282. Ed. Michel, Paris, 1936.

83) Castiglioni, A. : History of Medicine, p. 136—137. Ed. Knopf, New York, 1947.

84) Gordon, B. Ibid., p. 563—567.

85) Sigerist, H. : History of Medicine, vol. II, p. 261, 265, 260, 236, 101. Ed. Oxford University Press, 1961.

86) Bariéty, M. et Coury C. : Histoire de la Médecine, p. 138—139. Ed. Fayard, Paris, 1963.

SUMMARY

The Plato's Medicine in Medical Writings of Anonymus Londinensis.
By J. N. Dambassis, M. D., Sc. M.
The physician Menon, one of Aristotle's pupils, was the author of the first History of Medicine, called «Menoneia», according to Galen's and Plutarch's testimonia. This book it was supposed to be lost, until Kenyon's announcement, in 1892, that in the British Museum was a papyrus of over 1900 lines, probably of the 2nd century A. D., a great part of which appeared to be taken from Menoneia, and Diel's publication, in 1893, under the headlines «Anonymi Londinensis ex Aristotelis iatricis Menonis et aliis medicis eclogae» ; event that was greeted as a precious acquisition of the historical medical litterature. In the second part of this papyrus, the Menoneia proper, the anonymus scribe, probably a student taking notes or a doxographer, quotes amongst auther authorities and Plato's medical thoughts, chiefly taken from Timaios, although the insertion of Stoic and Aristotelian ideas is beyond doubt. Generally speakink, the paper of Anonymus Londinensis is a source of valuable information concerning the status of medicine in the 2nd century A. D. ; the theories of previously lived prominent physicians and philosophers - physicians are described and even commented in an eclectic manner, although the influence of the methodic school is evident throughout.